

Κεφάλαιο 10

Η δυτική Ευρώπη και η Ρωσία από το 16ο μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα

A. Ο 16ος αιώνας, αιώνας της μεταρρύθμισης

Προτεσταντισμός

Ο προτεσταντισμός δημιουργήθηκε από τη μεταρρύθμιση το 16ο αιώνα. Σήμερα είναι μία από τις τρεις βασικές μορφές του χριστιανισμού (οι άλλες δύο είναι ο καθολικισμός και η ορθοδοξία). Οι οπαδοί του ονομάζονται **προτεστάντες** (διαμαρτυρόμενοι). Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές προτεσταντικές Εκκλησίες, αλλά όλες τους διαφέρουν από την Καθολική Εκκλησία στα εξής:

Πιστεύουν ότι η Εκκλησία είναι όλοι οι πιστοί και όχι μόνο οι κληρικοί.

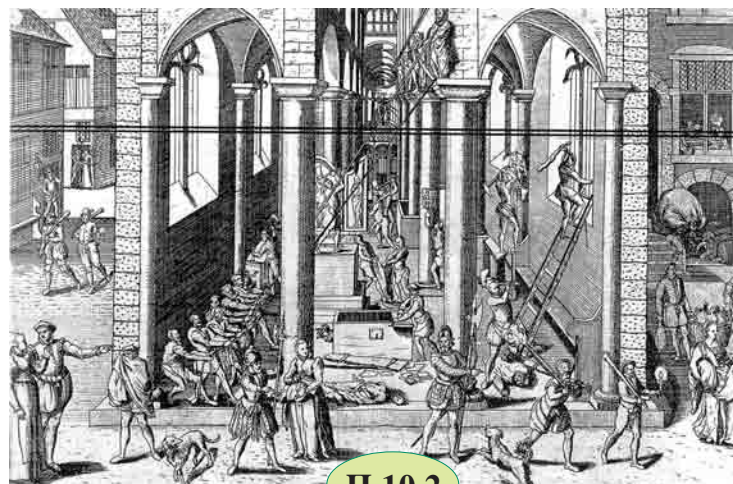
Λατρεύουν κυρίως το Χριστό και δε δέχονται τη λατρεία της Παναγίας και των αγίων.

Δε δέχονται τα μοναστήρια και το μοναχισμό και δεν ακολουθούν πολλές από τις θρησκευτικές τελετές και τα μυστήρια.

Επιτρέπουν στους ιερείς τους να παντρεύονται.

Διακοσμούν τις εκκλησίες τους πολύ απλά (χωρίς πολλές εικόνες και αγάλματα).

Για τους προτεστάντες οι εικόνες και τα αγάλματα που υπάρχουν στις καθολικές εκκλησίες είναι «είδωλα». Στις εικόνες Π 10.1 (1524, Ζυρίχη (Ελβετία), Κεντρική Βιβλιοθήκη) και Π 10.2 (προέρχεται από βιβλίο που εκδόθηκε το 1583) προτεστάντες που απομακρύνουν από τις εκκλησίες τα «είδωλα».

Μαρτίνος Λούθηρος (1483–1546)

Γεννήθηκε στη Σαξονία, στη σημερινή Γερμανία. Σπούδασε νομικά, αλλά έγινε μοναχός και το 1512 καθηγητής θεολογίας στο Πανεπιστήμιο στη Βιρτεμβέργη. Από εκεί ξεκίνησε την προτεσταντική επανάσταση (1517). Υποστήριξε άφοβα τις ιδέες του και συγκρούστηκε με την Καθολική Εκκλησία, που τον αφόρισε γι' αυτές. Όταν όμως οι προτεστάντες αγρότες ξεσηκώθηκαν ενάντια στους προτεστάντες ηγεμόνες τους, ο Λούθηρος καταδίκασε την εξέγερση και υπερασπίστηκε τους ηγεμόνες που έδωσαν τέλος στους ξεσηκωμούς. Το 1525 παντρεύτηκε μια πρώην καλόγρια και έκανε μαζί της έξι παιδιά.

Ο Λούθηρος έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μεταρρύθμιση, διότι βοήθησε και να γεννηθεί και να εξαπλωθεί. Στην εποχή του ήταν ένα πρόσωπο-σύμβολο: οι προτεστάντες τον λάτρευαν, ενώ οι αντίπαλοί του τον μισούσαν.

Αγία Γραφή στα γερμανικά

Για τους προτεστάντες, οι χριστιανοί είχαν ένα βασικό καθήκον: να μελετούν την Αγία Γραφή. Γι' αυτό τη μετέφραζαν από τα λατινικά στις γλώσσες που μιλούσαν οι άνθρωποι στη δυτική Ευρώπη. Έτσι την καταλάβαιναν όλοι, χωρίς να χρειάζονται γι' αυτό τους κληρικούς. Αυτή είναι μια πολύ μεγάλη αλλαγή. Μέχρι τότε η λατρεία στην Καθολική Εκκλησία γινόταν στα λατινικά (μια γλώσσα δηλαδή που δε μιλιόταν και την ήξεραν μόνο οι μορφωμένοι). Μεταφρασμένη και τυπωμένη η Αγία Γραφή σε φτηνές εκδόσεις ήταν για πολλούς το πρώτο βιβλίο που διάβασαν. Με τον τρόπο αυτό έμαθαν γράμματα τα λαϊκά προτεσταντικά στρώματα.

Ο Λούθηρος μετέφρασε την Αγία Γραφή στα γερμανικά, στη γλώσσα που μιλούσαν οι απλοί άνθρωποι στην εποχή του. Η πρώτη έκδοσή της έγινε το 1534. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Λούθηρος λέει πόσο σημαντικό είναι για τους χριστιανούς να μελετούν την Αγία Γραφή.

Εάν ο ηγεμόνας [...] σε πρόσταζε να αποχωριστείς τα βιβλία σου [τη μεταφρασμένη Αγία Γραφή], θα έπρεπε να απαντήσεις: «[...] Κύριε μου, σας οφείλω υπακοή σε ό,τι αφορά το σώμα μου και τα αγαθά μου. [...] Αλλ' εάν με διατάξετε να πιστέψω τούτο ή εκείνο και να αρνηθώ τα βιβλία [τη μεταφρασμένη Αγία Γραφή], δεν θα υπακούσω [...]. Εάν μετά από αυτό σου κατάσχει την περιουσία και τιμωρήσει την ανυπακοή σου, τότε είσαι μακάριος [...]. Διότι στο δηλώνω. Εάν δεν διαμαρτυρηθείς και του επιτρέψεις να αρπάξει την πίστη σου ή τα βιβλία σου [τη μεταφρασμένη Αγία Γραφή], τότε στ' αλήθεια έχεις απαρνηθεί το Θεό.

Μαρτίνος Λούθηρος, Για την εγκόσμια εξουσία και μέχρι πού εκτείνεται η υπακοή μας σ' αυτήν, έτος 1523

Μετάφραση: Γιώργος Γρηγορίου

Π 10.3

Η αντίδραση της Καθολικής Εκκλησίας: η καθολική μεταρρύθμιση

Π 10.4

Το Κολέγιο των Ιησουιτών στην πόλη Σαλαμάνκα στην Ισπανία. 1760.

Ιησουίτες

Το 1540 ο Ισπανός Ιγνάτιος Λογιόλα ίδρυσε το Τάγμα της Εταιρείας του Ιησού, που έγινε γνωστό με το όνομα **Ιησουίτες**. Το Τάγμα αναπτύχθηκε το 16ο και το 17ο αιώνα. Οι Ιησουίτες ήταν πολύ δραστήριοι μοναχοί, με μεγάλη μόρφωση, απόλυτα αφοσιωμένοι στον πάπα, ικανοί να υποστηρίξουν την Καθολική Εκκλησία. Το Τάγμα ίδρυσε πολλά από τα πιο καλά σχολεία σε διάφορες πόλεις στην καθολική Ευρώπη. Σε αυτά τα σχολεία έστελναν τα παιδιά τους οι ανώτερες τάξεις και τα ηγετικά στρώματα. Οι Ιησουίτες οργάνωσαν ιεραποστολές για να διαδώσουν την καθολική χριστιανική πίστη σε άλλες περιοχές (στην Αμερική, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και στην Κίνα).

B. Βίαιες θρησκευτικές συγκρούσεις και συμβιβασμοί

Ουγενότοι

Έτσι ονομάζονται οι Γάλλοι προτεστάντες. Οι ουγενότοι ήταν καλβινιστές. Στο τέλος των θρησκευτικών πολέμων στη Γαλλία, με το **Διάταγμα της Νάντης** (1598), οι ουγενότοι απέκτησαν κάποια θρησκευτικά δικαιώματα, αλλά στα τέλη του 17ου αιώνα τα έχασαν διότι το Διάταγμα ακυρώθηκε. Οι ουγενότοι τότε βρέθηκαν εκτός νόμου και αναγκάστηκαν να φύγουν σε προτεσταντικές χώρες, κυρίως στην Ελβετία και στην Ολλανδία.

Ολλανδία

Το 15ο και το 16ο αιώνα οι Κάτω Χώρες ανήκουν στον Ισπανό βασιλιά και έχουν μεγάλη οικονομική ανάπτυξη, ειδικά οι βόρειες επαρχίες τους. Εκεί οι κάτοικοι ασχολούνται με την αλιεία και το θαλάσσιο εμπόριο (στη Βόρεια Θάλασσα και στους ωκεανούς). Οι μισοί από αυτούς ζουν ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα σε πόλεις. Στις βόρειες επαρχίες των Κάτω Χωρών οι περισσότεροι κάτοικοι έγιναν προτεστάντες (καλβινιστές), ενώ στις νότιες συνέχισαν να είναι καθολικοί.

Η Ολλανδία δημιουργήθηκε από τις εξεγέρσεις (1559–1609) που έκαναν οι προτεστάντες κάτοικοι στις βόρειες επαρχίες των Κάτω Χωρών ενάντια στον Ισπανό βασιλιά. Με τη ανεξαρτησία της, η περιοχή ανθεί οικονομικά, πολιτικά και πνευματικά.

Π 10.6

Πολλοί ζωγράφοι στην Ολλανδία ζωγραφίζουν τη φύση, φτιάχνοντας τοπία. Στην εικόνα πίνακας του ζωγράφου Γιαν βαν ντε Καπέλε με καράβια και ψαράδες. Γύρω στο 1655, Κολονία (Γερμανία), Μουσείο Βάλραφ-Ρίχαρτς.

Π 10.5

Χαρακτικό με τη Μαρία των Μεδίκων να στέφεται αντιβασίλισσα της Γαλλίας. Η Μαρία των Μεδίκων ήταν σύζυγος του Γάλλου βασιλιά Ερρίκου Δ', που έβγαλε το Διάταγμα της Νάντης. Μετά τη δολοφονία του, κι επειδή ο γιος τους ήταν ανήλικος, έγινε αντιβασίλισσα. Οι ουγενότοι αντέδρασαν διότι ήταν καθολική. 1610, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

Π 10.7

Πίνακας του ζωγράφου Γιάκοπ βαν Ρούισνταελ με τον ανεμόμυλο του Γουίκ. 1670, Άμστερνταμ (Ολλανδία), Βασιλικό Μουσείο.

Συνθήκη της Βεσφαλίας

Ας δούμε το πρώτο άρθρο από τη συνθήκη αυτή.

Π 10.8

Θα υπάρξει μια χριστιανική και οικουμενική [παγκόσμια] ειρήνη και μια μόνιμη, αληθινή και ειλικρινής φιλία ανάμεσα στην Αυτού Αυτοκρατορική Μεγαλειότητα [ο αυτοκράτορας στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία] και στη Χριστιανική Μεγαλειότητα [ο βασιλιάς της Γαλλίας]. [...] Αυτή η ειρήνη και η φιλία θα τηρηθεί [...] με [πολύ μεγάλη] ειλικρίνεια και ζήλο, και η κάθε [...] πλευρά θα προσπαθήσει με όλες τις δυνάμεις της για το όφελος, την τιμή και το συμφέρον της άλλης. Έτσι όλα τα μέρη στην [Αγία] Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία να δουν την ειρήνη και τη φιλία και το Βασίλειο της Γαλλίας να ανθήσει [έχοντας δίπλα του] έναν καλό και πιστό γείτονα.

Συνθήκη της Βεσφαλίας, άρθρο 1, έτος 1648

Γ. Το συγκεντρωτικό κράτος και η απολυταρχία

Το συγκεντρωτικό κράτος

Αριστοκράτες

Οι αριστοκράτες (ή ευγενείς) προέρχονται από τους φεουδάρχες του Μεσαίωνα. Όπως κι εκείνοι, έχουν μεγάλες εκτάσεις γης (κτήματα, λιβάδια, δάση, ποτάμια κ.ά.), που τους παρέχουν πλούτο, δύναμη και προνόμια. Όμως από το 15ο αιώνα αρχίζει να αυξάνεται η βασιλική δύναμη στα συγκεντρωτικά κράτη κι έτσι οι εξουσίες τους περιορίζονται. Οι αριστοκράτες αντιδρούν: άλλοι από αυτούς υποστηρίζουν το βασιλιά και άλλοι συγκρούονται με αυτόν. Οι περισσότεροι όμως τελικά ακολουθούν το βασιλιά και γίνονται αυλικοί.

Επίσης, οι βασιλιάδες αρχίζουν να δίνουν τίτλους ευγενείας, αξιώματα και προνόμια σε πλούσιους αστούς (που έκαναν μεγάλες περιουσίες κυρίως από το εμπόριο). Οι αστοί για αντάλλαγμα δίνουν στο βασιλιά χρήματα. Έτσι, δίπλα στους παλιούς αριστοκράτες (τους «**αριστοκράτες του αίματος**») δημιουργείται μια νέα ομάδα: οι «**αριστοκράτες του μανδύα**», που εξαρτώνται άμεσα από το βασιλιά.

Τα ευρωπαϊκά κράτη το 16ο και το 17ο αιώνα

Αψβούργοι

Χαρακτικό από βιβλίο που εκδόθηκε το 1597 με τη Βιέννη (Αυστρία) στα τέλη του 16ου αιώνα.

Οι Αψβούργοι ήταν μεγάλη βασιλική δυναστεία. Στην αρχή εξουσίαζαν μερικές περιοχές στην κεντρική Ευρώπη. Από το 14ο αιώνα, μέλη από την οικογένεια των Αψβούργων γίνονταν συχνά αυτοκράτορες στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Σιγά σιγά όμως με διάφορους τρόπους κατάφεραν να μεγαλώσουν τα εδάφη που εξουσίαζαν. Το 16ο αιώνα κυριαρχούν πια σε πολλές περιοχές στην κεντρική και στη δυτική Ευρώπη. Πρωτεύουσα στο κράτος τους, που ονομάζεται **Αυστρία**, ήταν η Βιέννη.

Απόλυτη μοναρχία

Στα παρακάτω κείμενα μπορούμε να δούμε ποιες ιδέες για την εξουσία πρέπει να έχει ο βασιλιάς.

Π 10.10

Είναι όφελος για το δημόσιο να είναι κανείς σκληρός με τα άτομα που περηφανεύονται ότι περιφρονούν τους νόμους και τα διατάγματα του κράτους. Να είναι μαλακός με όσους παραβιάζουν [τους νόμους και τα διατάγματα] είναι το πιο μεγάλο έγκλημα για το δημόσιο συμφέρον [...]. Όταν πρόκειται για έγκλημα κατά του κράτους, πρέπει να κλείνουμε την πόρτα στη λύπηση.

Καρδινάλιος Ρισελιέ, Πολιτική Διαθήκη, γύρω στο 1642

Π 10.11

Ο τάφος του καρδινάλιου Ρισελιέ (1585–1642), ο οποίος ήταν πρωθυπουργός του Γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΓ΄. Με την πολιτική του ο Ρισελιέ προσπάθησε να δυναμώσει την απόλυτη μοναρχία στη Γαλλία. Όταν πέθανε άφησε ένα κράτος απόλυτα συγκεντρωτικό, όπου ο Γάλλος βασιλιάς ήταν ο ένας και μοναδικός μονάρχης. Μεταξύ των ετών 1675–1694, Παρίσι (Γαλλία), παρεκκλήσι της Σορβόνης.

Π 10.12

Ο τάφος του καρδινάλιου Ζιλ Μαζαρέν (Μαζαρίνος). Ο καρδινάλιος Μαζαρέν ήταν πρωθυπουργός στη Γαλλία την περίοδο που ο Γάλλος βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΔ΄ ήταν ανήλικος (1643–1651). Ο Μαζαρέν συνέχισε την πολιτική του Ρισελιέ και ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την απόλυτη μοναρχία στη Γαλλία. Μεταξύ των ετών 1689–1693, Παρίσι, Ινστιτούτο της Γαλλίας.

Ο Θεός δίνει την εξουσία στους βασιλιάδες ως υπουργούς του και μέσω αυτών βασιλεύει πάνω στους λαούς. Οι βασιλιάδες ενεργούν λοιπόν ως υπουργοί του Θεού [...] στη γη. Από όλα αυτά είναι φανερό ότι το πρόσωπο του βασιλιά είναι ιερό και κάθε πράξη εναντίον του αποτελεί ιεροσυλία. Η υπηρεσία προς το Θεό και ο σεβασμός στους βασιλιάδες είναι πράγματα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Έτσι ο Θεός έδωσε στους βασιλιάδες κάτι το θείο.

Ζακ Μπενίν Μποσουέ, Πολιτική όπως συνάγεται από τα ίδια τα λόγια της Αγίας Γραφής, έτος 1709

Μετάφραση: Αναστάσιος Κ. Δημητρακόπουλος

Π 10.13

Λουδοβίκος ΙΔ΄

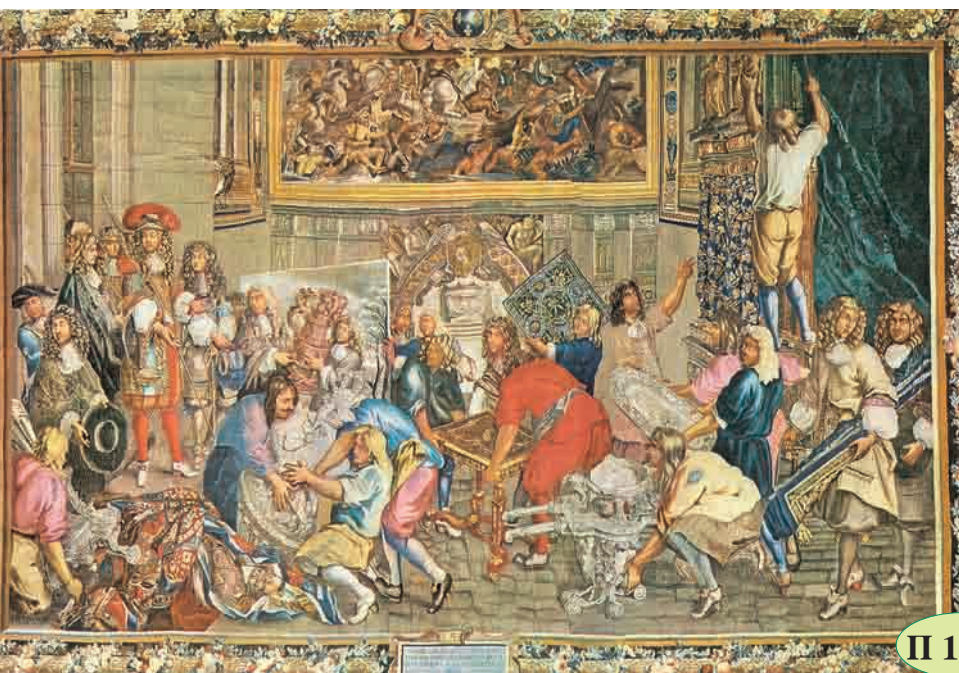
Στα χρόνια του Λουδοβίκου ΙΔ΄ (1643–1715) η Γαλλία περνάει μια περίοδο ακμής: εξαπλώνεται εδαφικά, στο εσωτερικό υπάρχει κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και ακμάζουν τα γράμματα και οι τέχνες. Στην εποχή του η γαλλική γλώσσα γίνεται η διεθνής γλώσσα για τους μορφωμένους στην Ευρώπη και η επίσημη γλώσσα στη διπλωματία. Ο Λουδοβίκος ΙΔ΄, που έγινε γνωστός και ως «Μέγας Μονάρχης» ή «Βασιλιάς Ήλιος», είναι ο πιο χαρακτηριστικός απόλυτος μονάρχης. Τις απολυταρχικές ιδέες του εκφράζει η φράση του: «Το κράτος είμαι εγώ».

Π 10.14

Προτομή του Γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΔ΄ σε νεαρή ηλικία. 1665, Βερσαλλίες (Γαλλία), Μουσείο του Παλατιού.

Ταπισερί με το Γάλλο βασιλιά Λουδοβίκο ΙΔ΄ να επισκέπτεται ένα εργαστήριο για ταπισερί. Δεύτερο μισό 17ου αιώνα, Βερσαλλίες (Γαλλία), Μουσείο του Παλατιού.

Π 10.15

Η λαμπρότητα στη βασιλική Αυλή και η πολιτιστική άνθηση άγγιζαν μικρό μέρος από τον πληθυσμό. Δείχνουν όμως τη σταθερότητα και την ευημερία που υπήρχαν στο κράτος. Ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ δεν καλυτέρεψε μόνο το εμπόριο, τις συγκοινωνίες και το στρατό. Προσπάθησε να ενθαρρύνει την τέχνη σε όλες τις μορφές της: ζωγραφική, μουσική, θέατρο, χορό, λογοτεχνία και αρχιτεκτονική, με λαμπρότερο δείγμα το Παλάτι των Βερσαλιών.

Π 10.16

Στην εικόνα Π 10.16 ταπισερί με το Λουδοβίκο ΙΔ΄ να εξετάζει τα σχέδια για το «Μέγαρο των Απομάχων», ένα συγκρότημα από κτίρια που άρχισε να χτίζεται το 1671 στο Παρίσι για τους στρατιώτες και τους αξιωματικούς του Γάλλου βασιλιά που έμειναν ανάπηροι στους πολέμους. Βερσαλιές (Γαλλία), Μουσείο του Παλατιού. Στην εικόνα Π 10.17 η εκκλησία των Απόμαχων με το μεγάλο θόλο, που έχει ύψος 110 μέτρα.

Π 10.17

Ελισάβετ Α΄

Η Ελισάβετ Α΄ (1558–1603) ήταν η τελευταία βασίλισσα από τη δυναστεία των Τιδώρ και με την πολιτική της έκανε την Αγγλία ένα δυνατό ευρωπαϊκό κράτος. Ανάμεσα στ' άλλα:

Ενίσχυσε τη βασιλική εξουσία.

Απομάκρυνε για πάντα την αγγλική Εκκλησία από την Καθολική.

Προσπάθησε να αναπτύξει το διεθνές εμπόριο, τη βιοτεχνία και την εξερεύνηση στην Αμερική. Το 1584 ιδρύθηκε η πρώτη αγγλική αποικία στη βόρεια Αμερική, η Βιρτζίνια.

Για το Γουίλιαμ Σέξπιρ θα μιλήσουμε στη σ. 182 του βιβλίου.

Στήριξε τα γράμματα και τις τέχνες, που στην εποχή της γνώρισαν μεγάλη ακμή, με κυριότερο εκπρόσωπό τους το μεγάλο θεατρικό συγγραφέα Γουίλιαμ Σέξπιρ.

Εμφύλιος πόλεμος (1642–1649)

Στον εμφύλιο πόλεμο το μέρος του βασιλιά πήραν οι αριστοκράτες της Αυλής και η Αγγλικανική Εκκλησία. Απέναντι του βρέθηκαν αυτοί που ήταν ενάντια στην απόλυτη εξουσία του, μικροί γαιοκτήμονες, έμποροι και βιοτέχνες, οι πιο πολλοί από τους οποίους ήταν πουριτανοί (έτσι ονομάζουμε τους ακραίους προτεστάντες).

Πώς κυβερνά

Μετά την εκτέλεση του Άγγλου βασιλιά (1649) η βασιλεία καταργήθηκε προσωρινά στην Αγγλία. Ένα απόσπασμα από το νόμο που καταργεί τη βασιλεία διαβάζουμε παρακάτω.

Π 10.18

Με το νόμο της 17ης Μαρτίου [1649] η Βουλή των Κοινοτήτων, με δική της πρωτοβουλία, κατήργησε το θεσμό της μοναρχίας επειδή τον έκρινε άχρηστο, δυσβάστακτο και επικίνδυνο για το λαό και την ελευθερία του και την ανεξαρτησία του. Υποσχέθηκε ακόμη ότι θα διαλύσει το κοινοβούλιο που υπάρχει και ότι θα φροντίσει να γίνουν ελεύθερες εκλογές για ένα νέο [...]. Αφού μ' αυτόν το νόμο η μοναρχία καταργήθηκε, άνοιξε ένας ευτυχής δρόμος [για τον αγγλικό λαό] [...] να ξαναγυρίσει στα δίκαια και παλιά δικαιώματά του, να κυβερνιέται από τους δικούς του αντιπροσώπους ή τα δικά του συμβούλια, τα οποία, από καιρό σε καιρό, εκλέγει ο λαός για το σκοπό αυτό.

Νόμος 17ης Μαρτίου 1649

Διακήρυξη των Δικαιωμάτων

Ένα απόσπασμα από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων διαβάζουμε παρακάτω.

Π 10.19

*Είναι παράνομο να ακυρώνει ο βασιλιάς νόμους χωρίς να συμφωνεί και το κοινοβούλιο.
Είναι παράνομο να κάνει νόμους ο βασιλιάς χωρίς να συμφωνεί και το κοινοβούλιο.
Είναι παράνομο να υπάρχουν και να λειτουργούν δικαστήρια χωρίς να συμφωνεί και το κοινοβούλιο.
Είναι παράνομη κάθε χρηματική δαπάνη για λογαριασμό του βασιλιά [...], χωρίς να συμφωνεί και το κοινοβούλιο.
Οι υπήκοοι έχουν δικαίωμα να υποβάλλουν διάφορα αιτήματα στο βασιλιά. Κάθε καταδίωξη ή φυλάκιση που θα έχει αιτία αυτά τα αιτήματα είναι παράνομη [...].
Οι εκλογές για τα μέλη του κοινοβουλίου πρέπει να είναι ελεύθερες.*

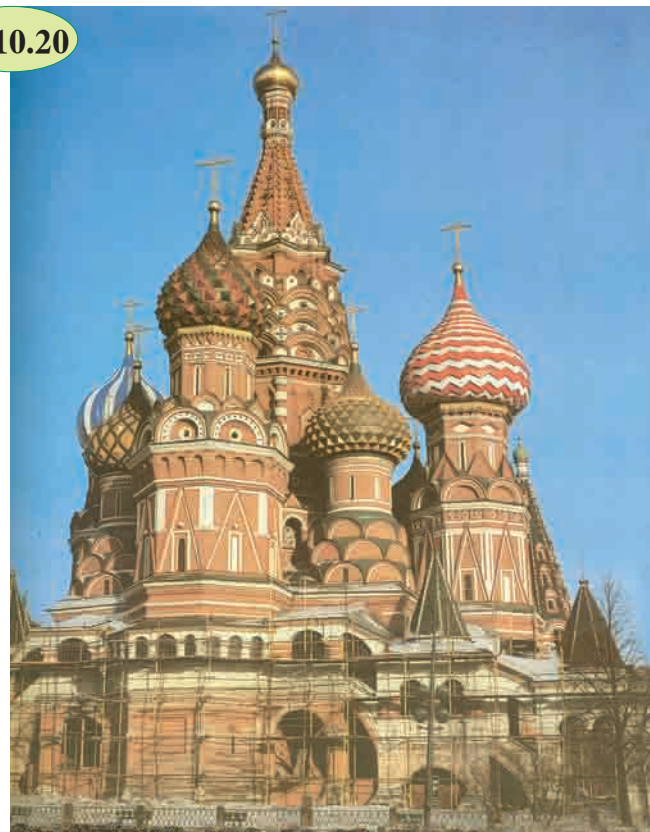
Διακήρυξη των δικαιωμάτων, έτος 1689

Ιβάν ο Τρομερός

Ο Ιβάν ο Τρομερός (1533–1584) ένωσε πολλές περιοχές και έκανε τη Μόσχα το κέντρο της εξουσίας του. Παράλληλα, περιόρισε τη δύναμη που είχαν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες (οι βογιάροι). Όταν παντρεύτηκε μια από τις τελευταίες βυζαντινές πριγκίπισσες (την ανιψιά του βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου), διακήρυξε πως αυτός είναι ο διάδοχος για το βυζαντινό θρόνο.

Π 10.20

Η εκκλησία του Αγίου Βασιλείου χτίστηκε από τον Ιβάν τον Τρομερό για να γιορτάσει τις στρατιωτικές του νίκες. Αποτελείται από οκτώ μικρές εκκλησίες που βρίσκονται γύρω από μια μεγαλύτερη. Το εξωτερικό στην αρχή ήταν άσπρο, αλλά ζωγραφίστηκε το 17ο αιώνα. Μεταξύ των ετών 1555–1561, Μόσχα (Ρωσία).

Π 10.21

Το 1448 η Εκκλησία της Ρωσίας έγινε ανεξάρτητη από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και στα τέλη του 16ου αιώνα δημιουργήθηκε το **Πατριαρχείο της Μόσχας**. Μετά το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1453) οι Ρώσοι προσπάθησαν να γίνουν αρχηγοί στον ορθόδοξο κόσμο. Γι' αυτό το λόγο άρχισαν να υποστηρίζουν ότι η Μόσχα ήταν η Τρίτη Ρώμη, αφού ήταν πρωτεύουσα στο μόνο ανεξάρτητο ορθόδοξο κράτος του κόσμου. (Έλεγαν ότι η Πρώτη Ρώμη δεν μπορούσε να κυβερνήσει τους ορθοδόξους γιατί ο πάπας, που βρισκόταν εκεί, ήταν καθολικός, άρα αιρετικός για τους ορθοδόξους. Η δεύτερη Ρώμη, δηλαδή η Κωνσταντινούπολη, είχε κατακτηθεί από τους Οθωμανούς, που ήταν μουσουλμάνοι.)

Για το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μιλήσαμε στις σ. 119-120 του βιβλίου.

Π 10.22

Δύο εκκλησίες που χτίστηκαν στη Μόσχα (Ρωσία) το 17ο αιώνα: στην Π 10.21 η εκκλησία της Παναγίας (μεταξύ των ετών 1649-1653) και στην Π 10.22 η εκκλησία της Αγίας Τριάδας (μεταξύ των ετών 1698-1703).

Πρωσία

Η Πρωσία ήταν ένα από τα γερμανικά κράτη της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Στα μέσα του 17ου αιώνα τη διακυβέρνησή του αναλαμβάνει η δυναστεία των Χοεντσόλερν. Ο πρώτος ηγεμόνας αυτής της δυναστείας, ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1640-1688), επέκτεινε την Πρωσία εδαφικά, κατάργησε τα πιο πολλά προνόμια των φεουδαρχών, οργάνωσε την οικονομία και το στρατό. Σιγά σιγά η Πρωσία θα γίνει μια ισχυρή απόλυτη μοναρχία.

Για την Πρωσία θα μιλήσουμε αναλυτικά στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

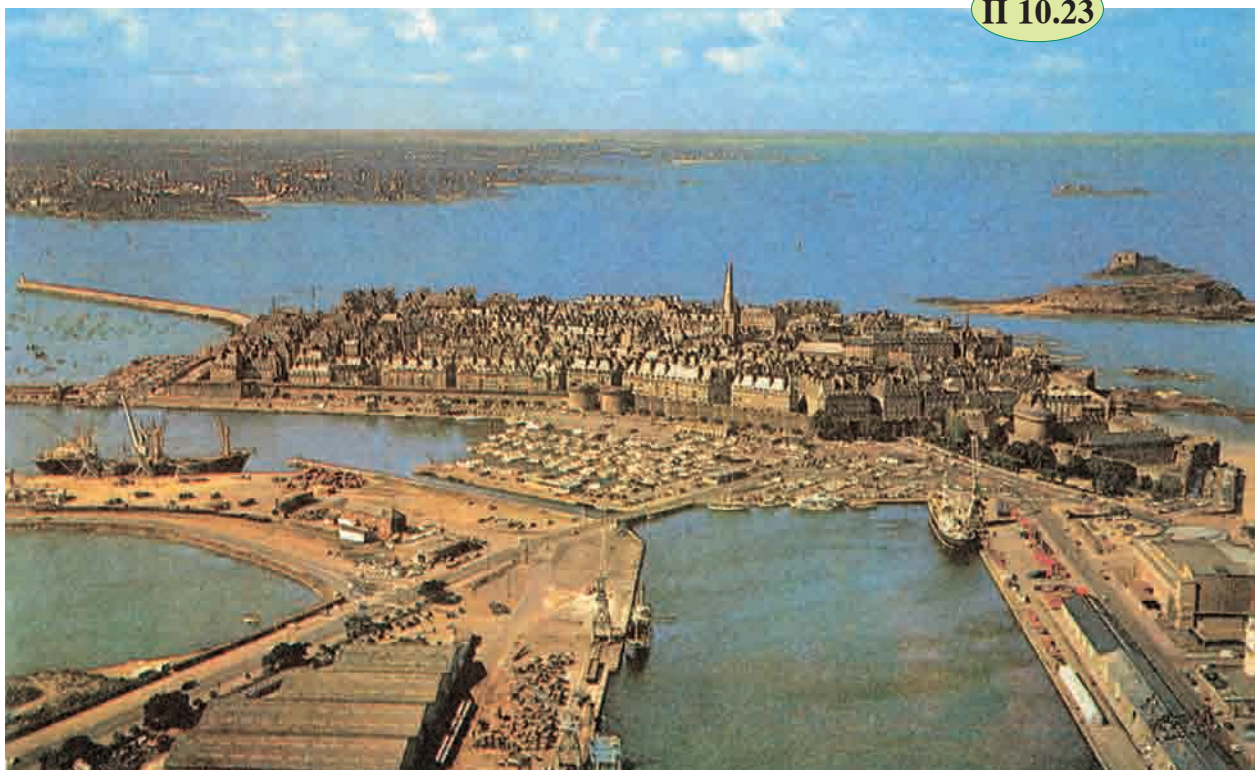
Δ. Οι εξελίξεις στην οικονομία: ευρωπαϊκή εξάπλωση – εμπορική επανάσταση

Αποικιακός ανταγωνισμός

Οι αποικίες έφεραν μεγάλο πλούτο στα κράτη που τις δημιουργούσαν, κι αυτό ήταν φανερό από νωρίς. Έτσι, αρκετά κράτη στη δυτική Ευρώπη έβαλαν στόχο να δημιουργήσουν τις δικές τους αποικίες. Επειδή τα συμφέροντά τους είναι ίδια, υπάρχει ανάμεσά τους **μεγάλος ανταγωνισμός**.

Το 16ο και το 17ο αιώνα η Ισπανία, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ολλανδία ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να κάνουν αποικίες στη βόρεια Αμερική. Ο ανταγωνισμός αυτός ανάγκασε την Ολλανδία, μια μικρότερη χώρα, να αφήσει τις κτήσεις της στην Αμερική και να περιοριστεί σ' εκείνες που είχε στον Ινδικό Ωκεανό.

Π 10.23

Το Σεν Μαλό, ναυτικό κέντρο της Γαλλίας το 16ο αιώνα. Από εδώ ξεκίνησε ο Ζακ Καρτιέ το 1534 για να αποικίσει το σημερινό Καναδά.

Εταιρείες

Το παρακάτω κείμενο προέρχεται από διαφημιστικό φυλλάδιο με το οποίο ο Κολμπέρ, υπουργός οικονομικών του Γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΔ', προσπαθεί να παρακινήσει τους εμπόρους να δημιουργήσουν μια γαλλική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών.

Π 10.24

Απ' όλα τα είδη του εμπορίου που υπάρχουν σε ολόκληρο τον κόσμο, το εμπόριο των Ανατολικών Ινδιών είναι από τα πιο πλούσια και σημαντικά. Γιατί από εκεί προέρχονται [...] τα εμπορεύματα με τη μεγαλύτερη αξία [...]. Από εκεί παίρνουμε το χρυσάφι μας, τους πολύτιμους λίθους μας και χίλια άλλα αγαθά που τα έχουμε τόσο συνηθίσει, ώστε μας είναι αδύνατον να κάνουμε χωρίς αυτά: μετάξι, κανέλα, πιπέρι, μοσχοκάρυδο, βαμβακερά υφάσματα, πορσελάνες, βαφές, ελεφαντόδοντο.

Διαφημιστικό φυλλάδιο, δεύτερο μισό 17ου αιώνα

Δουλεμπόριο

Η δουλεία είχε εξαφανιστεί από τη δυτική Ευρώπη ήδη από το Μεσαίωνα. Όταν όμως τα διάφορα κράτη δημιούργησαν αποικίες στην Αμερική, έπρεπε να βρουν και εργατικά χέρια για να δουλέψουν στις τεράστιες εκτάσεις γης που κατέκτησαν. Έτσι άρχισαν να μεταφέρουν με τη βία στην Αμερική ανθρώπους από την Αφρική, που τους έκαναν **δούλους**. Με τους δούλους, που φυσικά δούλευαν χωρίς να πληρώνονται, οι άποικοι μπόρεσαν να δημιουργήσουν τις μεγάλες φυτείες τους (ζαχαροκάλαμο, καπνός, βαμβάκι) και να εκμεταλλευτούν τα ορυχεία με τα πολύτιμα μέταλλα. Το εμπόριο των δούλων από την Αφρική στην Αμερική είχε σημαντική θέση στο παγκόσμιο εμπόριο, από το 16ο μέχρι και το 19ο αιώνα.

Για τη Γαλλική Επανάσταση θα μιλήσουμε στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

Το δουλεμπόριο απαγορεύτηκε με τη Γαλλική Επανάσταση.

Π 10.25

TO BE SOLD on board the Ship *Bante-Island*, on tuesday the 6th of May next, at *Ashley-Ferry*; a choice cargo of about 250 fine healthy **NEGROES**, just arrived from the *Windward & Rice Coast*. —The utmost care has already been taken, and shall be continued, to keep them free from the least danger of being infected with the **SMALL-POX**, no boat having been on board, and all other communication with people from *Charles-Town* prevented. *Austin, Laurens, & Appleby.*

N. B. Full one Half of the above Negroes have had the **SMALL-POX** in their own Country.

Διαφήμιση του 18ου αιώνα για «υγιέστατους νέγρους» διακοσμημένη με ζωγραφίες σκλάβων που φοράνε ψάθινες φούστες. Η διαφήμιση προσκαλούσε αγοραστές, που μπορούσαν να πληρώσουν τοις μετρητοίς, να κάνουν την προσφορά τους. 18ος αιώνας, Ουάσιγκτον (ΗΠΑ), Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου.

Τράπεζες

Η τράπεζα είναι μια επιχείρηση που «αγοράζει» και «πουλάει» χρήματα, δηλαδή δανείζεται και δανείζει χρήματα με κέρδος τον τόκο. Το 16ο αιώνα η πιο μεγάλη τράπεζα είναι των Φούγκερ στο Άουγκσμπουργκ, στη σημερινή Γερμανία. Ήταν τόσο μεγάλη, που δάνειζε χρήματα ακόμη και σε βασιλιάδες.

Στα μέσα του 17ου αιώνα ιδρύονται και κρατικές τράπεζες. Η πρώτη κρατική τράπεζα ιδρύθηκε στη Σουηδία (1654), αλλά η πιο σημαντική ήταν η Τράπεζα της Αγγλίας (1694). Οι τράπεζες στην Ευρώπη βοήθησαν τις οικονομικές συναλλαγές και το διεθνές εμπόριο, γιατί αυτές μπορούσαν να κάνουν πληρωμές σε μεγάλη απόσταση.

Π 10.26

Χαρακτικό με το γραφείο του Γιάκομπ Φούγκερ στο Άουγκσμπουργκ. Στο πίσω μέρος βλέπουμε μερικές πόλεις με τις οποίες είχε συναλλαγές: Βενετία, Κρακοβία, Μιλάνο, Νυρεμβέργη, Λισαβόνα. Γύρω στο 1519, Μπρούνσβικ (Ολλανδία), Μουσείο Χέρτζογκ Αντον Ούλριχ.

Π 10.27

Μερκαντιλισμός

Μερκαντιλισμός ονομάστηκε το οικονομικό σύστημα που εφάρμοσαν τα μεγάλα εμπορικά κράτη από το 16ο μέχρι το 18ο αιώνα. Στηριζόταν στην αρχή ότι ένα κράτος γίνεται πιο πλούσιο και ισχυρό όταν αυξάνονται οι εξαγωγές του, μειώνονται οι εισαγωγές του και συγκεντρώνει στο εσωτερικό του πολύτιμα μέταλλα. Για να το πετύχει αυτό η κυβέρνηση πρέπει να βάζει μεγάλους φόρους στα είδη που εισάγονται. Έτσι οι εισαγωγές δε συμφέρουν.

Πορτρέτο του Ζαν Κολμπέρ (1619–1683). Ο Κολμπέρ ήταν υπουργός των οικονομικών του Γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΔ' και οπαδός του μερκαντιλισμού. Στην οικονομική του πολιτική περιόρισε τα ξένα εμπορεύματα που έρχονταν στη Γαλλία, αύξησε τις εξαγωγές, ίδρυσε κρατικές βιοτεχνίες, μείωσε τους φόρους για όσους έκαναν βιοτεχνίες, φρόντισε να φτιαχτούν εμπορικά καράβια και να αναπτυχθούν οι γαλλικές αποικίες. Όταν πέθανε η γαλλική οικονομία βρισκόταν σε μεγάλη ακμή. 1660, Βερσαλιές (Γαλλία), Μουσείο του Παλατιού.

Ε. Από την αναγέννηση στην επιστημονική επανάσταση Οι ιδέες, τα γράμματα, οι τέχνες

Ανάπτυξη της τυπογραφίας

Από νωρίς οι κυβερνήσεις, η Εκκλησία αλλά και διάφορες ομάδες κατάλαβαν πόσο σημαντική ήταν η τυπογραφία και τη χρησιμοποίησαν για να διαδώσουν τις ιδέες τους. Από το 1500 έως το 1600 κυκλοφορούν στην Ευρώπη 150.000–200.000 βιβλία σε 150.000.000 αντίτυπα, δέκα φορές περισσότερα απ' όσα κυκλοφόρησαν την περίοδο 1450–1500.

Για τη σημασία της τυπογραφίας ώστε να διαδοθούν οι νέες ιδέες μιλάει και το παρακάτω απόσπασμα.

Π 10.28

Η τέχνη της τυπογραφίας θα διαδώσει τη γνώση τόσο πολύ, ώστε ο απλός λαός, επειδή θα γνωρίζει τα δικαιώματά του και τα προνόμιά του, δε θα δέχεται να τον κυβερνούν με καταπιεστικό τρόπο.

Σάμουελ Χάρτλιμπ, Περιγραφή του φημισμένου βασιλείου της Μακαρίας, έτος 1641

Π 10.29

Γεωγραφικοί χάρτες

Από τα τέλη του 15ου αιώνα άρχισαν να κυκλοφορούν τυπωμένοι χάρτες. Αρχικά η χαρτογραφία αναπτύσσεται στην Ιταλική χερσόνησο, αλλά από τα τέλη του 16ου και τις αρχές του 17ου αιώνα μεγάλη ανάπτυξη έχει στην Ολλανδία. Ο πιο σημαντικός χαρτογράφος αυτή την περίοδο είναι ο Μερκάτορ (1512–1594), που βρήκε ένα νέο, πιο ακριβή, τρόπο για να προβάλει τη σφαιρική γη στην επίπεδη επιφάνεια ενός χάρτη. Ο παγκόσμιος χάρτης όπως τον γνωρίζουμε σήμερα στηρίζεται ακόμη στην εργασία του Μερκάτορ.

Πίνακας του ζωγράφου Γιαν Βερμέερ με ένα γεωγράφο. 1669, Φρανκφούρτη (Γερμανία), Κρατικό Ινστιτούτο Τέχνης.

Φράνσις Μπέικον (1561–1626)

Ο Φράνσις Μπέικον (Βάκονας) ήταν Άγγλος λόγιος και συγγραφέας. Με το έργο του υποστήριξε την **παρατήρηση** και το **πείραμα**. Είναι γνωστός για τη λεγόμενη «μέθοδο του Βάκονα» ή αλλιώς «**επαγωγική μέθοδο**». Σύμφωνα με αυτή, για να γνωρίσουμε και να καταλάβουμε ένα φαινόμενο πρέπει να παρατηρήσουμε πώς εμφανίζεται, ποια στοιχεία το αποτελούν, πώς συνδέονται τα στοιχεία μεταξύ τους. Όταν συγκεντρώσουμε και μελετήσουμε όλες τις πληροφορίες που πήραμε, μόνο τότε μπορούμε να γνωρίσουμε το φαινόμενο αυτό, να φτάσουμε δηλαδή σε ένα συμπέρασμα.

Επιστημονικές Ακαδημίες

Οι Επιστημονικές Ακαδημίες ήταν όμιλοι που φρόντιζαν ώστε οι επιστήμονες να συνεργάζονται και να ανταλλάσσουν τις γνώσεις τους. Η ίδρυσή τους ήταν πολύ σημαντική γιατί βοήθησαν να αναπτυχθεί και να διαδοθεί η επιστημονική γνώση από το 17ο αιώνα και μετά. Οι βασιλιάδες στα συγκεντρωτικά κράτη στήριξαν οικονομικά αυτούς τους ομίλους. Στις Επιστημονικές Ακαδημίες ανήκαν η Βασιλική του Λονδίνου (1660) και η Ακαδημία των Επιστημών στο Παρίσι (1666). Το παράδειγμά τους ακολούθησαν τον επόμενο αιώνα και άλλα κράτη (Ρωσία, Σουηδία κ.ά.) που ίδρυσαν Επιστημονικές Ακαδημίες. Τα επιστημονικά αυτά ιδρύματα υπάρχουν και λειτουργούν μέχρι τις μέρες μας.

Αστεροσκοπεία

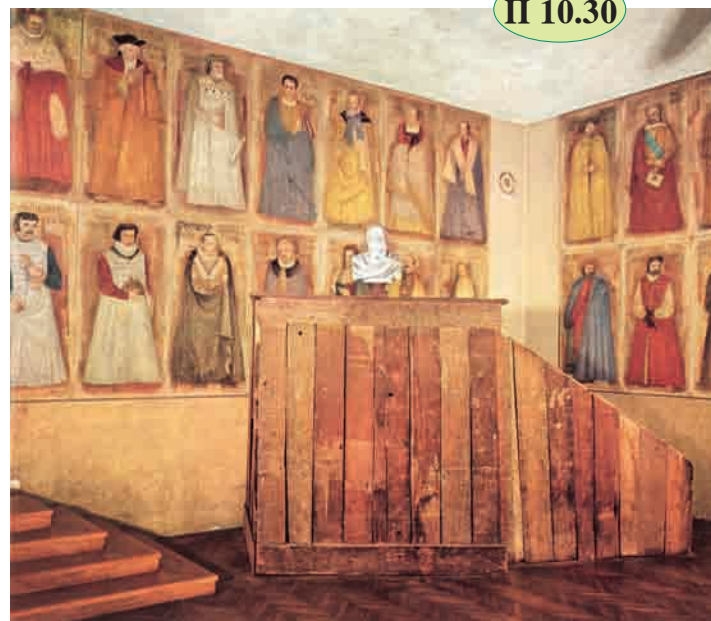
Τα αστεροσκοπεία είναι κτίρια με μεγάλα τηλεσκόπια, με τα οποία μπορεί κανείς να παρατηρήσει τον ουρανό. Τα πρώτα αστεροσκοπεία ιδρύθηκαν στο Παρίσι (1671) και στο Γκρίνουιτς (έξω από το Λονδίνο, το 1675). Τα αστεροσκοπεία προσδιόριζαν με ακρίβεια το γεωγραφικό μήκος στο χάρτη κι έτσι έκαναν ευκολότερα τα ταξίδια με πλοίο. Βοήθησαν επίσης στην ακριβή μέτρηση της ώρας.

Δίωξη του Γαλιλαίου

Ο Γαλιλαίος ήταν αστρονόμος και φυσικός. Δίδαξε στα πανεπιστήμια στην Πίζα και στην Πάντοβα και μετά στη Φλωρεντία. Είναι από τους πρώτους που χρησιμοποίησαν το τηλεσκόπιο για να παρατηρήσουν τα ουράνια σώματα. Με τις παρατηρήσεις και τις ερμηνείες του στήριξε τη θεωρία του Κοπέρνικου ότι οι πλανήτες γυρίζουν γύρω από τον ήλιο (ηλιοκεντρική θεωρία). Η Καθολική Εκκλησία, που υποστήριζε την αντίθετη άποψη (ότι δηλαδή η γη είναι στο κέντρο και γύρω της γυρίζει ο ήλιος και οι πλανήτες), τον κατηγόρησε ως αιρετικό, τον συνέλαβε και τον οδήγησε στην Ιερή Εξέταση (1633). Ο Γαλιλαίος αναγκάστηκε να αρνηθεί τις ιδέες του και να περάσει την υπόλοιπη ζωή του περιορισμένος στο σπίτι του.

Η δίωξη του Γαλιλαίου είναι μια πολύ χαρακτηριστική σύγκρουση ανάμεσα στην επιστήμη και στη θρησκεία και δείχνει τις δυσκολίες που συναντούσαν πολλοί επιστήμονες την εποχή εκείνη.

Π 10.30

Η έδρα στην αίθουσα του Πανεπιστημίου της Πάντοβας (Ιταλία) στην οποία δίδαξε ο Γαλιλαίος.

Γουίλιαμ Σέξπιρ

Ο Γουίλιαμ Σέξπιρ (1564–1616) είναι Άγγλος ποιητής και θεατρικός συγγραφέας, ένας από τους πιο μεγάλους σε όλο τον κόσμο. Το έργο του επηρέασε την τέχνη και την κοινωνία όχι μόνο στην εποχή του, αλλά και πέρα απ' αυτή, σ' όλες τις χώρες του κόσμου και μέχρι τις μέρες μας. Από τα πιο γνωστά του έργα είναι: *Άμλετ*, *Βασιλιάς Λιρ*, *Μάκβεθ*, *Ρωμαίος και Ιουλιέτα*, *Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας*.

Π 10.32

Το σπίτι που γεννήθηκε ο Γουίλιαμ Σέξπιρ στο Στράντφορντ ον Έιβον στην Αγγλία.

Π 10.31

Μακέτα ενός αγγλικού θεάτρου όπως ήταν την εποχή του Σέξπιρ.

Στο έργο του *Ρωμαίος και Ιουλιέτα* οι δύο νέοι του τίτλου αγαπιούνται αλλά ανήκουν σε δύο αριστοκρατικές οικογένειες που μισούν η μία την άλλη. Οι δύο νέοι δεν μπορούν να ζήσουν μαζί ευτυχισμένοι και αυτοκτονούν. Ο θάνατός τους όμως ενώνει στο τέλος τις δύο οικογένειες. Στο παρακάτω απόσπασμα οι δύο αγαπημένοι συναντιούνται για πρώτη φορά από κοντά.

Π 10.33

ΙΟΥΛΙΕΤΑ: Ποιος είσαι συ που έρχεσαι κρυμμένος στα σκοτάδια και μπαίνεις μέσα στις μυστικές μου σκέψεις;
 ΡΩΜΑΙΟΣ: Τ' όνομά μου δεν ξέρω πώς μπορώ να σου το πω. Τ' όνομά μου, λατρευτή αγία, μου είναι μισητό, αφού εσύ το έχεις για εχθρό. Αν το 'γραφα, θα έσκιζα το χαρτί.
 ΙΟΥΛ.: [...] Δεν είσαι ο Ρωμαίος, ο γιος του Μοντέγου; [...]
 Πώς έφτασες εδώ και ποιος ο λόγος; Πες μου. Οι τοίχοι του περιβολιού είναι ψηλοί και δύσκολα τους ανεβαίνεις. Κι άμα καλοσκεφτείς ποιος είσαι, αυτό το μέρος είναι βέβαιος θάνατος για σένα, εάν κάποιος συγγενής μου σε βρει εδώ.
 ΡΩΜ.: Με τα πανάλαφρα φτερά του έρωτα πέρασα τον τοίχο. Τα πέτρινα εμπόδια δεν τα λογαριάζει ο έρωτας, που, ό,τι μπορεί να κάνει, το τολμάει κιόλας. [...]
 ΙΟΥΛ.: Όμως, άμα σε δουν θα σε σκοτώσουν.
 ΡΩΜ.: Αχ, πιο πολύ κινδυνεύω από τα δικά σου μάτια, παρά από είκοσι σπαθιά τους. Κοίτα με συ γλυκά και η δικιά τους έχθρα δεν θα πιάνει.
 ΙΟΥΛ.: Για τίποτα στον κόσμο δε θέλω να σε βρουν εδώ.
 ΡΩΜ.: Της νύχτας ο μανδύας με κρύβει από τα μάτια τους. Όμως, αν δε με αγαπάς, τότε ας με βρουν. Καλύτερα να χάσω τη ζωή μου από το μίσος τους, παρά ν' αργοπεθαίνω χωρίς τη δικιά σου αγάπη.

Γουίλιαμ Σέξπιρ, *Ρωμαίος και Ιουλιέτα*, έτος 1594–1595
 Μετάφραση: Ε. Μπελιές

Π 10.34

Μολιέρος

Ο Μολιέρος (1622–1673) είναι από τους πιο σημαντικούς Γάλλους θεατρικούς συγγραφείς και ασχολήθηκε κυρίως με την κωμωδία. Από τα πιο γνωστά του έργα είναι: *Ο αρχοντοχωριάτης*, *Ο κατά φαντασίαν ασθενής*, *Ο Ταρτούφος*, *Ο φιλάργυρος*. Στον *Αρχοντοχωριάτη* ο Γιορδάνης, ένας πλούσιος αστός, θέλει να γίνει αριστοκράτης. Γι' αυτό προσπαθεί να μάθει να φέρεται σαν αριστοκράτης, με κωμικά αποτελέσματα. Στο παρακάτω απόσπασμα ένας πραγματικός, αλλά φτωχός αριστοκράτης, ο Δοράντης, προσπαθεί να πείσει το Γιορδάνη να του δανείσει χρήματα. Στη σκηνή συμμετέχει και η σύζυγος του Γιορδάνη.

Πορτρέτο του Μολιέρου από τον ζωγράφο Πιερ Μινιάρ. 1658, Παρίσι (Γαλλία), Κομεντί Φρανσέζ.

ΔΟΡΑΝΤΗΣ: Τι να σας πω, κύριε Γιορδάνη [...]. Μέσα στους κοσμικούς κύκλους είσαστε εκείνος που εκτιμώ περισσότερο, και [...] μιλούσα για σας σήμερα το πρωί στα διαμερίσματα του βασιλιά.

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Μου κάνετε μεγάλη τιμή, κύριε (στην κα Γιορδάνη). Στα διαμερίσματα του βασιλιά! [...]

ΔΟΡ.: Είμαι αρκετά χρεωμένος σ' εσάς, όπως ξέρετε.

κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: (με χαμηλή φωνή): Πώς, το παραξέρουμε μάλιστα.

ΔΟΡ.: Με δανείσατε γενναιόδωρα πολλές φορές και μ' έχετε υποχρεώσει, με τη μεγαλύτερη λεπτότητα, είν' η αλήθεια.

ΓΙΟΡ.: Αστειεύεστε, κύριε.

ΔΟΡ.: Μα εγώ γυρίζω πίσω τα δανεικά και αναγνωρίζω τις καλοσύνες που μου κάνουν.

ΓΙΟΡ.: Δεν έχω καμιά αμφιβολία, κύριε.

ΔΟΡ.: Θέλω να ξεκαθαρίσω μ' εσάς κι ήρθα [...] να κανονίσουμε μαζί τους λογαριασμούς μας.

ΓΙΟΡ. (με χαμηλή φωνή στην κα Γιορδάνη):

Ε, βλέπεις τι κακόγλωσση που είσαι, γυναίκα.

ΔΟΡ.: Εμένα μου αρέσει να εξοφλώ το γρηγορότερο.

ΓΙΟΡ. (με χαμηλή φωνή στην κα Γιορδάνη): Δε στά 'λεγα εγώ;

ΔΟΡ.: Ας δούμε μια στιγμή τι σας οφείλω.

ΓΙΟΡ. (με χαμηλή φωνή στην κα Γιορδάνη): Ορίστε οι γελοίες υποψίες σου.

ΔΟΡ.: Θυμάστε καλά πόσα μου έχετε δανείσει όλα όλα; [...]

ΔΟΡ.: Το όλον είναι σωστό: δεκαπέντε χιλιάδες οχτακόσιες λίβρες. Βάλτε ακόμα διακόσιες

πιστόλες που θα μου δώσετε τώρα, θα μας κάνουν δεκαοχτώ χιλιάδες φράγκα στρογγυλά, που θα σας τα ξεπληρώσω με την πρώτη ευκαιρία.

κα ΓΙΟΡ. (με χαμηλή φωνή στον κο Γιορδάνη): Λοιπόν; Καλά δεν το είχα πει;

ΓΙΟΡ.: Ήσυχα!

ΔΟΡ.: Μήπως θα δυσκολευόσαστε να μου δώσετε όσα ζητώ;

ΓΙΟΡ.: Α μπα!

κα ΓΙΟΡ. (με χαμηλή φωνή στον κο Γιορδάνη): Αυτός ο άνθρωπος βάλθηκε να σε αρμέξει για τα καλά.

ΓΙΟΡ. (σιγά στην Κα Γιορδάνη): Πάψε.

ΔΟΡ.: Αν δεν διευκολύνεστε, πηγαίνω αλλού.

ΓΙΟΡ.: Καθόλου, κύριε.

κα ΓΙΟΡ.: Δε θα ησυχάσει, αν δε σε χαντακώσει.

ΓΙΟΡ.: Πάψε, είπα.

ΔΟΡ.: Πείτε το ελεύθερα, αν δυσκολεύεστε.

ΓΙΟΡ.: Κάθε άλλο, κύριε.

κα ΓΙΟΡ.: Μεγάλος καταφερτζής.

ΓΙΟΡ.: Πάψε λοιπόν.

κα ΓΙΟΡ.: Θα σε στραγγίξει ως την τελευταία πεντάρα.

ΓΙΟΡ.: Θα πάψεις πια;

ΔΟΡ.: Ξέρω πάρα πολλούς που μετά χαράς θα με δανείζαν, μια και είσαστε όμως ο καλύτερος φίλος μου, νόμισα πως θα σας κακοφαινόταν αν ζητούσα από κανέναν άλλον.

ΓΙΟΡ.: Εξαιρετική τιμή μου κάνετε, κύριε. Πηγαίνω να σας τα φέρω.

κα ΓΙΟΡ.: Τι; Θα του τα δώσεις κι αυτά;

ΓΙΟΡ.: Τι να γίνει; Ήθελες ν' αρνηθώ σ' έναν άνθρωπο της περιωπής του, που μίλησε το πρωί για μένα στα διαμερίσματα του βασιλιά;

Μολιέρος, *Αρχοντοχωριάτης*, έτος 1670
Μετάφραση: Γ. Πολίτης

Π 10.35

Δον Κιχώτης

Ο Δον Κιχώτης είναι ένα από τα πρώτα νεότερα μυθιστορήματα και ένα από τα μεγάλα αριστουργήματα στην παγκόσμια λογοτεχνία. Σ' αυτό ο Ισπανός Μιχαήλ Θερβάντες (1547–1616) περιγράφει τις περιπέτειες του Δον Κιχώτη από τη Μάντσα. Ο ήρωας, αν και αρκετά μεγάλος στα χρόνια, προσπαθεί, μαζί με τον υπηρέτη του Σάντσο Πάνσια, να ζήσει μια ζωή γεμάτη περιπέτειες όπως οι ιππότες το Μεσαίωνα.

Π 10.36

Απάνω σ' αυτά τα λόγια αντίκρυσαν τριάντα ανεμόμυλους που βρίσκονται σε εκείνον τον κάμπο· και μόλις τους είδε ο Δον Κιχώτης είπε στον ιπποκόμο του:

–Η τύχη μας πηγαίνει τα πράγματά μας καλύτερα από ό,τι θα μπορούσαμε να επιθυμήσουμε. Γιατί κοίτα, φίλε Σάντσο Πάνσια, εκεί κάτω μάς παρουσιάζονται τριάντα, ή και παραπάνω, θεόρατοι γίγαντες, που μαζί τους λογαριάζω ν' ανοίξω πόλεμο και να τους πάρω ολονών τη ζωή· και με τα λάφυρα [...], θαρχίσουμε να πλουτίζουμε: γιατί τούτος ο πόλεμος είναι δίκαιος, κι είναι μεγάλη υπηρεσία στο Θεό να ξεκάνει κανένας τέτοια κακή φύτρα από το πρόσωπο της γης.

–Ποιους γίγαντες; είπε ο Σάντσος Πάνσιας.

–Εκείνους που βλέπεις εκεί, αποκρίθηκε ο κύριός του, με τα μακριά χέρια [...].

–Πρόσεξε αφεντικό αποκρίθηκε ο Σάντσος, γιατί αυτά που φαίνονται εκεί κάτω δεν είναι γίγαντες παρά μόνο ανεμόμυλοι κι αυτά που τους φαίνονται σα χέρια είναι οι φτερούγες τους που γυρνώντας στο φύσημα του αγέρα κάνουνε να δουλεύει η μυλόπετρα [...].

Όμως αυτουνού του είχε καρφωθεί στο κεφάλι του πως είτανε γίγαντες που ούτε τις φωνές [...] του Σάντσου άκουγε, κι ούτε κατόρθωνε να δει, μ' όλο που είχε φτάσει πολύ κοντά τους, τι πράγματι είτανε, παρά προχωρούσε φωνάζοντας και λέγοντας: «Μη φεύγετε άνατρα κι αχρεία πλάσματα, γιατί ένας και μόνος ιππότης έρχεται καταπάνω σας» [...].

Και λέγοντας αυτά τα λόγια [...], καλά σκεπασμένος πίσω από την ασπίδα του, και με το κοντάρι έτοιμο [...] όρμησε [...] κι έπεσε πάνω στον πρώτο μύλο που βρισκότανε μπροστά του. Μα καθώς τρύπησε με τη λόγχη τού κονταριού του το φτερό του μύλου, φύσηξε ο αέρας μεμιάς και το γύρισε με τέτοια φόρα, που 'κανε κομμάτια το κοντάρι, αρπάζοντας μαζί με τ' άλογο και τον καβαλάρη που κυλίστηκε σε κακά χάλια πέρα στο χώμα.

Μιχαήλ Θερβάντες, Δον Κιχώτης, έτος 1605

Μετάφραση: Κώστας Καρθαίος

Ρενέ Ντεκάρτ (Καρτέσιος)

Ο Γάλλος φιλόσοφος και μαθηματικός Ρενέ Ντεκάρτ (1596–1650) θεωρείται από τους πιο μεγάλους φιλόσοφους του **ορθολογισμού**, αυτός που θεμελίωσε τη νεότερη φιλοσοφία. Σύμφωνα μ' αυτόν οι άνθρωποι μπορούν να φτάσουν στην αλήθεια και να κάνουν καλύτερη τη ζωή τους μόνο αν βασιστούν στη λογική (στον ορθό λόγο). Η φράση του Ντεκάρτ «Σκέφτομαι άρα υπάρχω» δείχνει καθαρά την κεντρική ιδέα του ορθολογισμού.

Για το κίνημα του Διαφωτισμού θα μιλήσουμε αναλυτικά στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

Μπαρούχ Σπινόζα

Ο φιλόσοφος Μπαρούχ Σπινόζα (1632–1677) γεννήθηκε στο Άμστερνταμ από οικογένεια Εβραίων που διώχτηκε από την Πορτογαλία. Πίστευε στον ορθολογισμό και με το έργο του έκανε σκληρή κριτική στις μονοθεϊστικές θρησκείες. Αρνήθηκε την εβραϊκή θρησκεία, χωρίς όμως να δεχτεί καμιά άλλη. Με το έργο του άνοιξε το δρόμο για το κίνημα του Διαφωτισμού.

- 1 Ένας οπαδός του Λούθηρου μιλάει το 1520 για την κατάσταση στην Καθολική Εκκλησία και τι αλλαγές θέλει να γίνουν. Συμπληρώστε τα κενά στο παρακάτω κείμενο.

Δε βαρεθήκατε, αδελφοί μου, την κοροϊδία του πάπα; Κάθε τρεις και λίγο ζητάει Τον νοιάζουν πραγματικά οι ανάγκες μας; Όχι, το μόνο που τους νοιάζει είναι να κάνουν την εκκλησία και Γιατί πουλάνε τα ; Μα για να μαζέψουν χρήματα. Έτσι θα σωθούμε από τις ; Όχι αδελφοί μου, ο πάπας είναι και αυτός άνθρωπος. Μπορεί να κάνει και λάθη. Όλοι μας πρέπει να μελετάμε την Αυτή και μόνον αυτή πρέπει να μας οδηγεί. Αυτή είναι ο μας, όχι οι και οι καλόγεροι. Γι' αυτό πρέπει να τη στη γλώσσα μας, να μπορούμε να τη όλοι μας, και οι άντρες και οι γυναίκες.

- 2 Διαβάστε την παρακάτω πηγή. Τι είδους πηγή είναι; Ποιος την έγραψε και πότε; Σε ποιο γεγονός αναφέρεται; Είναι σύγχρονη με αυτό το γεγονός ή μεταγενέστερη; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. Ποια άλλη γραπτή πηγή στο κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στο ίδιο γεγονός;

[...] Ξαπλωμένος στο γρασίδι,
 διάβασα την [Αγία] Γραφή στα γερμανικά από το Μαρτίνο Λούθηρο.
 Μ' αρέσει, Λούθηρε, ν' ακούω τη γλώσσα σου.
 Ποιος τη χρησιμοποιεί πιο όμορφα από σένα;
 Κρυμμένος σ' έναν πύργο ανάμεσα σε πρασινάδες,
 τη Βίβλο [Αγία Γραφή] και τα γερμανικά ανακάλυψες.

Κόνραντ Φέρντιναντ Μάγιερ,
 απόσπασμα από το ποίημα *Οι τελευταίες μέρες του Χούτεν*, έτος 1872

- 3 Το παρακάτω κείμενο μιλάει για τη μεταρρύθμιση, γιατί έγινε και τι αποτελέσματα είχε. Όμως οι φράσεις του μπερδεύτηκαν. Μπορείτε να τις βάλετε στη σωστή σειρά;

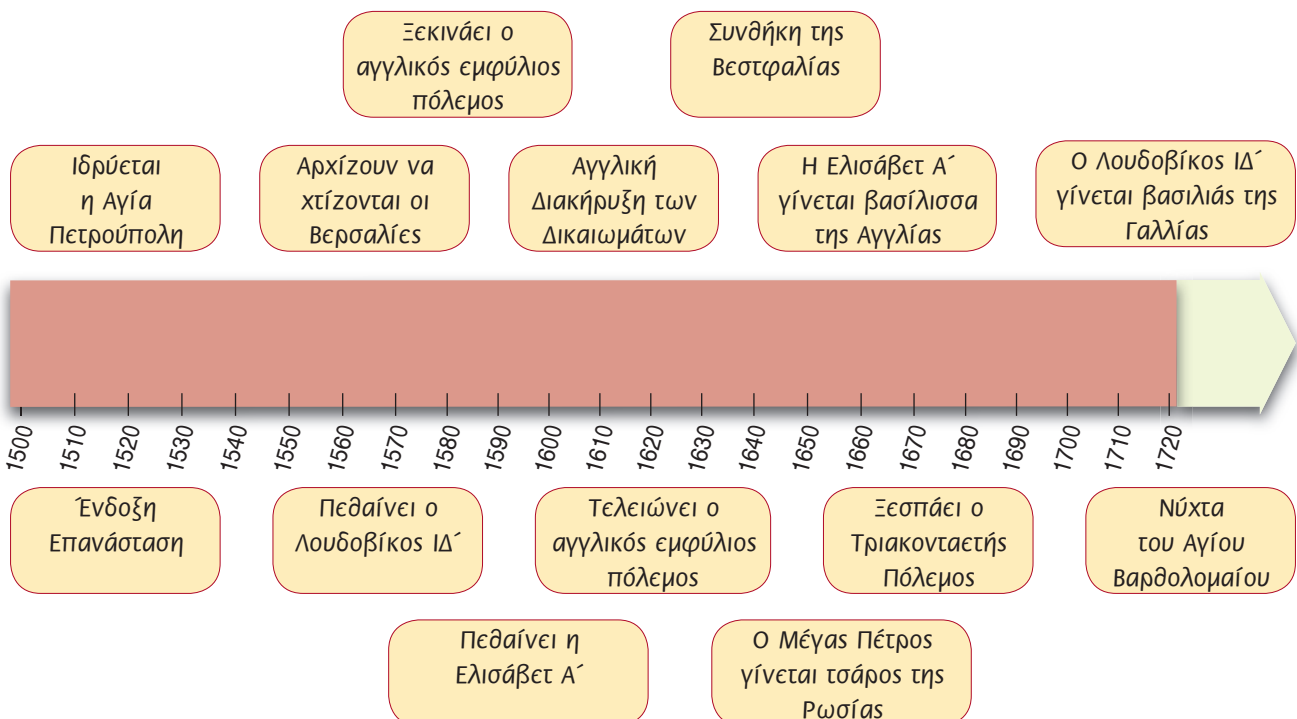
	Πολλά πράγματα που θεωρούσαν παλιά ότι έτσι πρέπει να είναι τώρα δεν τα δέχονται • Τα αποτελέσματα της μεταρρύθμισης είναι • Πολλοί ηγεμόνες δε θέλουν τον πάπα να ελέγχει τις περιοχές τους • Τα προτεσταντικά κινήματα αλλάζουν τη θέση της θρησκείας στην κοινωνία της δυτικής Ευρώπης • Θέλουν η Εκκλησία να σταματήσει να ενδιαφέρεται πώς θα γίνει πιο πλούσια • Διασπάται η εκκλησιαστική ενότητα στη χριστιανική δυτική Ευρώπη • Θέλουν οι κληρικοί να είναι πιο μορφωμένοι • Με τη μεταρρύθμιση αλλάζει η σχέση που υπάρχει μεταξύ των διαφόρων θρησκειών • Θέλουν να ασχολούνται πιο πολύ με τα καθήκοντά τους • Οι άνθρωποι τώρα γνωρίζουν πιο πολλά πράγματα για τον κόσμο • Η μεταρρύθμιση επηρεάζει όλη την κοινωνία στη χριστιανική δυτική Ευρώπη • Υπάρχουν πιο πολλοί μορφωμένοι στις κοινωνίες στη δυτική Ευρώπη • Τα αίτια για τη μεταρρύθμιση είναι πολλά • Πολλοί άνθρωποι ζητούν να γίνουν αλλαγές στην Καθολική Εκκλησία • Υπάρχουν πιο πολλές ευκαιρίες για να γίνουν κάποιοι πλούσιοι

Πίνακας που αποδίδεται στο ζωγράφο Τισιανό με τη Σύνοδο στο Τρέντο. 1563, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

4 Η εικόνα δίπλα δείχνει έναν πίνακα που αποδίδεται στο ζωγράφο Τισιανό με τη Σύνοδο στο Τρέντο. Μπορείτε να συμπληρώσετε τη λεζάντα της με όλες τις πληροφορίες που θεωρείτε απαραίτητες (π.χ. πότε και γιατί έγινε η Σύνοδος, τι αποφάσεις πάρθηκαν κτλ.); Η λεζάντα σας να μην ξεπερνά τις 40 λέξεις.

5 Βρείτε πότε έγιναν τα παρακάτω γεγονότα και τοποθετήστε τα στην ιστορική γραμμή: Ιστορική γραμμή 1501–1720, ανά 10 χρόνια.

6 Διαβάστε προσεκτικά τις πηγές Π 10.10 και Π 10.13. α) Ποιοι τις έγραψαν και πότε; Είναι σύγχρονες με τα γεγονότα που αναφέρουν ή μεταγενέστερες; β) Σε τι αναφέρονται οι πηγές; Από πού αντλεί την εξουσία του ο βασιλιάς; Πώς πρέπει να πολιτεύεται; Γράψτε ένα σύντομο κείμενο (70–80 λέξεις). γ) Βλέπετε κάποια σχέση ανάμεσα στις πηγές Π 10.13 και Π 8.11;

7 Κυκλώστε στον παρακάτω πίνακα όσα στοιχεία δεν έχουν σχέση με το συγκεντρωτικό μοναρχικό κράτος. Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

Αυλή

Αυτονομία Εκκλησίας

Κρατική οικονομία

Κληρονομικός μονάρχης

Ισχυροί τοπικοί φεουδάρχες

Γενικευμένη φορολογία

Έλεγχος Εκκλησίας

Ισχυρός βασιλιάς

Στρατός φεουδαρχών

Ενιαίος στρατός

Βασιλιάς εκλέγεται από φεουδάρχες

8 Διαβάστε τις πηγές Π 10.10, Π 10.13, Π 10.18, Π 10.19 και λύστε το σταυρόλεξο.

Οριζόντια

- 1 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.10 δεν πρέπει να λιπόμεστε όσους περιφρονούν τους ... του κράτους.
- 2 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.13 ο βασιλιάς είναι
- 3 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.9 ο βασιλιάς για να κυβερνάει πρέπει να συμφωνεί και το
- 4 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.10 η ανυπακοή στους νόμους είναι πολύ μεγάλο
- 5 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.19 αυτά δεν μπορούν ούτε να υπάρχουν ούτε να λειτουργούν χωρίς τη συμφωνία του κοινοβουλίου.
- 6 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.18 τους Άγγλους θα κυβερνούν οι ... τους.
- 7 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.18 χωρίς βασιλιά οι Άγγλοι κέρδισαν την ... τους.
- 8 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.13 μια πράξη ενάντια στο βασιλιά είναι

6													
						1				Μ			

Κάθετα

- 1 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.18 οι Άγγλοι καταργώντας τους βασιλιάδες γύρισαν στα παλιά τους
- 2 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.13 αυτός έδωσε στο βασιλιά την εξουσία του.
- 3 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.10 είναι όφελος να είναι κάποιος ... σε όσους δεν υπακούουν στους νόμους του κράτους.
- 4 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.18 οι Άγγλοι κατάργησαν τους βασιλιάδες γιατί ο θεσμός ήταν
- 5 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.18 αυτό το θεσμό κατάργησαν οι Άγγλοι.
- 6 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.13 οι βασιλιάδες είναι ... του Θεού.
- 7 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.10 δεν πρέπει να λιπόμεστε όσους περιφρονούν τα ... του κράτους.
- 8 Σύμφωνα με την πηγή Π 10.18 οι Άγγλοι κατάργησαν τους βασιλιάδες γιατί ο θεσμός ήταν

- 9 Η παρακάτω ακροστιχίδα έχει σχέση με την επιστημονική επανάσταση στο 17ο αιώνα. Μπορείτε να φτιάξετε τις ερωτήσεις για την κάθε λέξη;

1	A	Σ	Τ	Ε	Ρ	Ο	Σ	Κ	Ο	Π	Ε	Ι	A
2	Τ	Η	Λ	Ε	Σ	Κ	Ο	Π	Ι	Ο			
3	Π	Ε	Ι	Ρ	Α	Μ	Α						
4	A	Σ	Τ	Ρ	Ο	Ν	Ο	Μ	Ι	A			
5	Ι	A	Τ	Ρ	Ι	Κ	Η						
6	Μ	A	Θ	Η	Μ	A	Τ	Ι	Κ	A			
7	A	Κ	A	Δ	Η	Μ	Ι	Ε	Σ				
8	Π	A	Ρ	A	Τ	Η	Ρ	Η	Σ	Η			

- 10 Διαβάστε παρακάτω το απόσπασμα από το θεατρικό έργο *Η ζωή του Γαλιλαίου*, που έγραψε ο Γερμανός συγγραφέας Μπέρτολτ Μπρεχτ το 1938. Το απόσπασμα είναι από την πρώτη εικόνα του έργου.

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ: Δυο χιλιάδες τόσα χρόνια πίστευε η ανθρωπότητα πως ο ήλιος και όλα τ' αστέρια τ' ουρανού στρέφονται γύρω της. Ο πάπας, καρδινάλιοι, πρίγκιπες και σοφοί, καπεταναίοι κι έμποροι, γυναίκες της ψαραγοράς και μαθητούδια πίστευαν πως κάθονται ακίνητοι [...]. Τώρα [...] η παλιά εποχή πέρασε και τώρα ζούμε μια καινούρια εποχή. Εδώ κι εκατό χρόνια, η ανθρωπότητα μοιάζει κάτι να περιμένει. Οι πολιτείες είναι πια στενές, στενά είν' και τα κεφάλια. Δεισιδαιμονία και πανούκλα. Τώρα όμως οι άνθρωποι φωνάζουν: επειδή τα πράγματα είν' έτσι δε θα πει πως πρέπει και να μείνουν έτσι. Γιατί το παν κινείται, φίλε μου. Και φχαριστιέμαι όταν αναλογίζομαι πως όλη αυτή η υπόθεση άρχισε με τα καράβια. Απ' τα παμπάλαια χρόνια [...] τα καράβια σούρνονταν κολλητά στ' ακρογιάλια, μα ξαφνικά παρατήσαν τις ακτές και χύμηξαν στις ανοιχτές θάλασσες. Στη γηραιά μας ήπειρο άρχισαν να σκορπίζονται διαδόσεις πως υπάρχουν κι άλλες ήπειροι [...]. Και γεννήθηκε μεγάλη επιθυμία να ερευνηθούν οι πρωταρχικές αιτίες των πραγμάτων: γιατί η πέτρα πέφτει όταν την αφήνουμε και γιατί ανεβαίνει προς τα πάνω, όταν την πετάμε ψηλά [...]. Αυτά που γράφουν τα βιβλία δε μας είναι πια αρκετά. Γιατί ακριβώς εκεί που από χιλιάδες χρόνια ήταν θρονιασμένη η πίστη, εκεί φώλιασε η αμφιβολία. Ο κόσμος λέει: ναι, έτσι γράφουν τα βιβλία, άσε να δούμε όμως και μόνοι μας. Οι πιο αδιαφιλονίκητες αλήθειες πρέπει τώρα να επαληθευτούν στην πράξη. Ό,τι δεν αμφισβητήθηκε ποτέ θα αμφισβητηθεί τώρα. Κι έτσι σηκώθηκε ένας τέτοιος σίφουνας, που έφτασε ν' ανεμίζει και τα χρυσοκέντητα φορέματα των πριγκίπων και των επισκόπων, δείχνοντάς μας τα τετράπαχα ή κοκαλιάρικα ποδάρια τους, ποδάρια σαν και τα δικά μας [...]. Το σύμπαν όμως μέσα σε μια νύχτα έχασε το κέντρο του και το πρωί βρέθηκε νά 'χει αμέτρητα κέντρα, έτσι που ο καθένας μπορεί νά 'ναι τώρα επίκεντρο του σύμπαντος ή και κανένας.

Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Η ζωή του Γαλιλαίου*, έτος 1938
Μετάφραση: Σπύρος Ευαγγελάτος

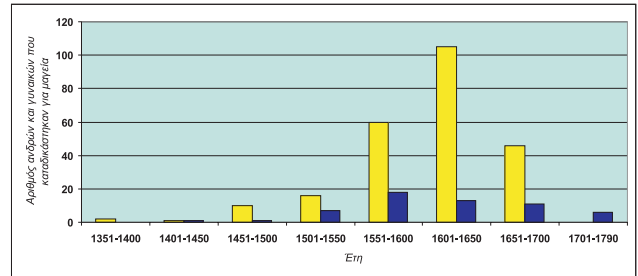
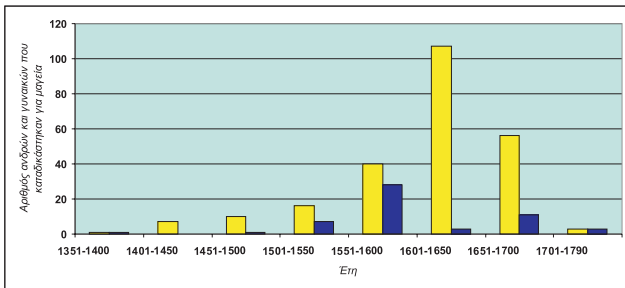
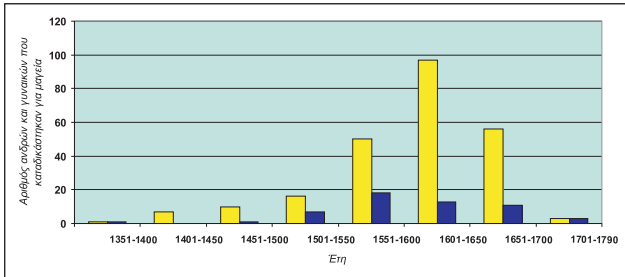
- α) Ποιος έγραψε την πηγή και πότε; Τι είδους πηγή είναι; Σε τι αναφέρεται; Είναι σύγχρονη με όσα αναφέρει ή μεταγενέστερη από αυτά;
β) Σύμφωνα με όσα λέει ο Γαλιλαίος τι άλλαξε σε σχέση με παλιότερα; Ποιοι φοβούνται αυτή την αλλαγή και γιατί;

[16ος – αρχές 18ου αιώνα]

11 Ο διπλάνος πίνακας παρουσιάζει πόσοι άνδρες και πόσες γυναίκες κήκαν ως μάγοι και μάγισσες στη βόρεια Γαλλία από το 1351 μέχρι το 1790.

ΕΤΗ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1351-1400	1	1	2
1401-1450	7	0	7
1451-1500	10	1	11
1501-1550	16	7	23
1551-1600	50	18	68
1601-1650	97	13	110
1651-1700	56	11	67
1701-1790	3	3	6
ΣΥΝΟΛΑ	240	54	294

α) Ποιο από τα παρακάτω διαγράμματα αντιστοιχεί στις τιμές του πίνακα;

β) Περιγράψτε σ' ένα κείμενο (80-100 λέξεις) τα δεδομένα του πίνακα (σε τι αναφέρεται, πού έγιναν τα γεγονότα, τι εποχή, ποιοι και πόσοι καταδικάστηκαν, τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε από αυτόν τον πίνακα).

12 Σε ποιους από τους παρακάτω πίνακες ζωγραφικής εικονίζεται το ίδιο πρόσωπο;

13 Αντιστοιχίστε τις λεζάντες με τους πίνακες (τρεις πίνακες περισσεύουν).

Πίνακας του Ντιέγκο Βελάσκεθ με γυναίκες να υφαίνουν. 1656, Μαδρίτη (Ισπανία), Μουσείο του Πράδο.

Πίνακας του ζωγράφου Ρέμπραντ με το πορτρέτο της μητέρας του. 1639, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

Πίνακας του ζωγράφου Πέτερ-Πάουλ Ρούμπενς που δείχνει ένα τοπίο σε καταιγίδα. 1628, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

8

7

Πίνακας του ζωγράφου Λουδοβίκου λε Νεν ή του αδελφού του Αντουάν λε Νεν με σιδεράδες. Πρώτο μισό 17ου αιώνα, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

Πίνακας του ζωγράφου Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (Ελ Γκρέκο) που εικονίζει το Χριστό πριν του αφαιρέσουν τον κόκκινο χιτώνα. Μεταξύ των ετών 1577–1579, Τολέδο (Ισπανία), Σκευοφυλάκιο του καθεδρικού ναού.

Πίνακας του ζωγράφου Γιαν Βερμέερ με μια γυναίκα που γράφει ένα γράμμα. Περίπου το 1670, Δουβλίνο, Εθνική Πινακοθήκη της Ιρλανδίας.

«Ο ζωγράφος», πίνακας του ζωγράφου Γιαν Βερμέερ. Μεταξύ των ετών 1666–1668, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

«Η χειρομάντισσα», πίνακας του ζωγράφου Μικελάντζελο Καραβάτζο, 1594–1595, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

9

10

11

14 Ενώστε τα κομμάτια και φτιάξτε τους πίνακες:

11

12

13

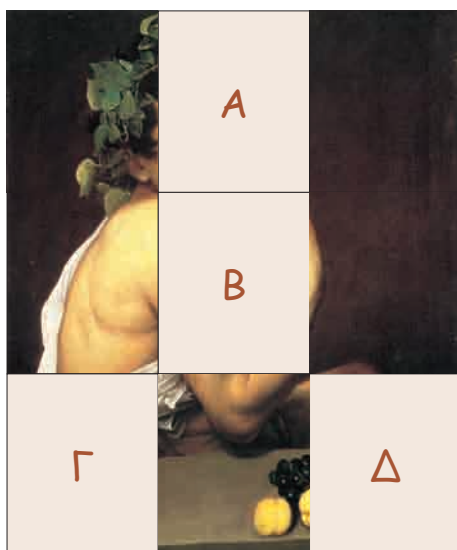
14

15

16

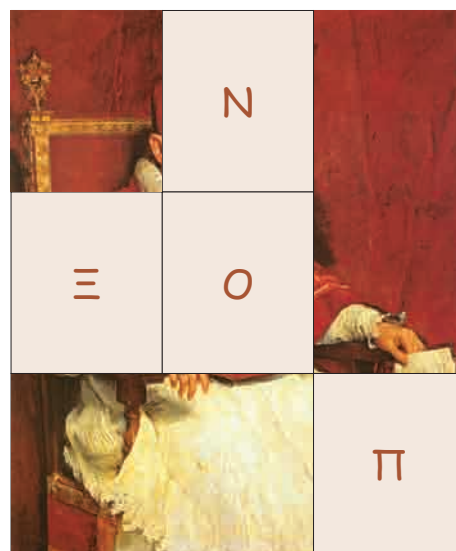
«Ο άρρωστος Βάκχος» του Μικελάντζελο Καραβάτζο. 1593, Ρώμη (Ιταλία), Πινακοθήκη Μποργκέζε.

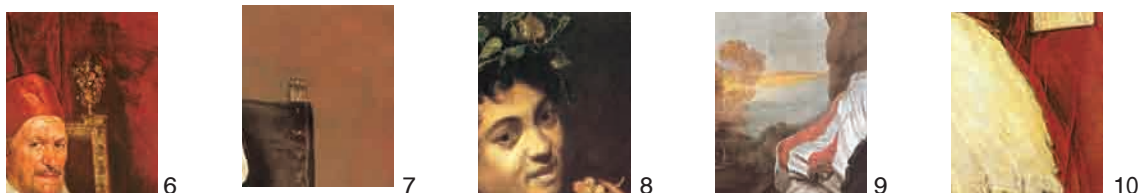
Πορτρέτο του καλόγερου Ορτένθιο Παραβιτσίνιο που ζωγράφισε ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (Ελ Γκρέκο). 1609, Βοστώνη (ΗΠΑ), Μουσείο Καλών Τεχνών.

Το πορτρέτο του Νικόλαου Λανέρ που ζωγράφισε ο Άντον βαν Ντάικ. Μάλλον το 1632, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

Πορτρέτο του πάπα Ιννοκέντιου Γ' που ζωγράφισε ο Ντιέγκο Βελάσκεθ. 1650, Ρώμη (Ιταλία), Πινακοθήκη Ντόρα Παμφίλι.

Κεφάλαιο 11

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι υπήκοοι του σουλτάνου (17ος αιώνας)

A. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Αιτίες και μηχανισμοί

Υποτίμησε το ακτσέ

Η πρώτη υποτίμηση έγινε το 1585–1586 και το οθωμανικό ασημένιο νόμισμα έχασε τη μισή αξία του σε σχέση με το χρυσό. Η υποτίμηση είχε πολύ άσχημες συνέπειες για όλον τον πληθυσμό.

Π 11.1

Μετά το θάνατο του σουλτάνου Σελίμ [Σελίμ Β'] βασίλευσε ο γιος του σουλτάνος Μουράτ [Μουράτ Γ'] το έτος 1574 [...]. Με την πολλή του τσιγκουνιά έκανε το φλουρί [το χρυσό νόμισμα] που έκανε 60 [ακτσέ] να το παίρνουν 120 [ακτσέ] [...]. Και έγινε μεγάλη αναστάτωση: πλαστά νομίσματα, ακρίβεια σε όλα τα πράγματα. Όταν λοιπόν ήθελε [το κράτος] να πληρώσει τους μισθούς των γενίτσαρων και [...] των άλλων [...], αγόραζε [...] κόκκινα νομίσματα [νοθευμένα, κόκκινα από το χαλκό που είχαν] [...] και με αυτά πλήρωνε τους τιμαριούχους, τους γενίτσαρους, τους σπαχήδες και τους άλλους. Και αυτοί πάλι πλήρωναν μ' αυτά με το ζόρι τους ανθρώπους.

Δωρόθεος, μητροπολίτης Μονεμβασίας, Βιβλίο ιστορικό, τέλη 16ου αιώνα

Οι υποτιμήσεις συνεχίστηκαν και μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα το ακτσέ είχε χάσει πια την αξία του. Αυτό σημαίνει ότι όλα τα προϊόντα έγιναν πιο ακριβά.

Π 11.2

Άλλες δραστηριότητες

Σιγά σιγά οι γενίτσαροι αυξάνονταν, ενώ οι τιμαριούχοι λιγόστευαν. Οι γενίτσαροι μπήκαν στις συντεχνίες των πόλεων, νοίκιαζαν κρατικούς φόρους και δάνειζαν χρήματα σε ιδιώτες. Επειδή είχαν όπλα, πλούσιοι έμποροι και βιοτέχνες τούς χρησιμοποιούσαν για φρουρά. Άλλοι πάλι καταπίεζαν τους αγροτικούς πληθυσμούς και τους ενοικιαστές κρατικών φόρων στην ύπαιθρο. Έτσι, από στρατιώτες απαραίτητοι για την ασφάλεια του κράτους, προκαλούσαν αναταραχές και άρα είχαν γίνει «ανεπιθύμητοι» για την εξουσία.

Π 11.3

Ακουαρέλα που εικονίζει μεταφορά μπακλαβά. Σύμφωνα με ένα έθιμο τη 15η μέρα του ραμαζανιού μοίραζαν μπακλαβά στους γενίτσαρους. 18ος αιώνας, Ιδιωτική Συλλογή.

Ακουαρέλα με γενίτσαρους που κουβαλούν καζάνια με σούπα και πιλάφι. 18ος αιώνας, Βαρσοβία (Πολωνία), Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου.

Π 11.4

Μικρογραφία με Οθωμανούς αξιωματούχους που τρώνε. 1720, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

Διαφθορά στην κεντρική διοίκηση

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με τον καιρό άρχισαν να γίνονται κρατικοί αξιωματούχοι και κάποιιοι που δεν προέρχονταν από το παιδομάζωμα, αλλά γεννήθηκαν μουσουλμάνοι. Αυτοί, επειδή χρωστούσαν τη θέση τους σε όσους τους βοήθησαν να την πάρουν, ήταν λιγότερο πιστοί στο σουλτάνο. Οι αξιωματούχοι, για όσο καιρό είχαν την εξουσία, εκμεταλλεύονταν για δικό τους όφελος την κρατική (σουλτανική) γη και τους κρατικούς φόρους. Επίσης έδιναν θέσεις και εισοδήματα σε δικούς τους ανθρώπους.

Διαφθορά στη δικαιοσύνη

Πολλοί καδήδες έπαιρναν τη θέση τους με δωροδοκίες ή έβγαζαν τις δικαστικές αποφάσεις ανάλογα με τα χρήματα που έπαιρναν από αυτούς που δίκάζαν. Γι' αυτό προσπαθούσαν να κερδίσουν όλο και περισσότερα και όχι να δικάσουν σωστά. Για το θέμα αυτό διαβάζουμε στην παρακάτω διαταγή (μπουγιουρουλντί) του διοικητή της Κρήτης προς τον καδή του Χάνδακα.

Π 11.5

Να ξέρεις ότι οι [βοηθοί του καδή] [...] πρέπει να παραμένουν στις [...] έδρες τους και εκεί να δικάζουν [...]. Να μην γυρνάνε τα χωριά ζητώντας δώρα [...], τροφές και ζωοτροφές και να μην παίρνουν για τις δίκες ποσά μεγαλύτερα από αυτά που έχουν οριστεί. Επίσης να μην επιβαρύνουν τους φτωχούς κατοίκους των χωριών με επιπλέον δασίματα και ταλαιπωρίες, αλλά να συμμορφωθούν μ' αυτό το μπουγιουρουλντί.

Διαταγή του διοικητή της Κρήτης προς τον καδή του Χάνδακα, 10 Νοεμβρίου 1704

Μετάφραση: Ν. Σταυρινίδης

Π 11.6

Οθωμανός καδής. Τέλη 17ου αιώνα, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Οι πόλεις και το εμπόριο

Διομολογήσεις

Το 17ο αιώνα έγιναν διομολογήσεις με τη Βενετία, τη Γαλλία, την Αγγλία και την Ολλανδία. Με τις διομολογήσεις οι υπήκοοι από τα χριστιανικά κράτη δεν είχαν μόνο φορολογικά προνόμια. Επιπλέον, αν έκαναν κάποιο αδίκημα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δε δικάζονταν από Οθωμανούς δικαστές, αλλά από τους πρεσβευτές και τους προξένους τους. Γι' αυτό αρκετοί Οθωμανοί έμποροι (κυρίως ζιμήδες) προσπαθούσαν να αποκτήσουν και μια ξένη υπηκοότητα.

Όφελήθηκαν κάποιοι ορθόδοξοι

Οι ορθόδοξοι άρχισαν να φτιάχνουν **δικές τους συντεχνίες** σε πολλά επαγγέλματα. Στο καταστατικό της συντεχνίας για τους σπλοποιοούς, τους χαλκιάδες (αυτούς που δούλευαν το χαλκό), τους καλαϊτζήδες (τους γανωματήδες) και τους πεταλωτές στην Κοζάνη, ορίζεται ότι όλοι πρέπει να μοιράζονται δίκαια τις πρώτες ύλες για τη δουλειά τους.

Π 11.7

Ό,τι πράγμα έρχεται απ' έξω μέσα στην πόλη της Κοζάνης σε σίδηρο, δηλαδή [...] πεταλόκαρφα, πέταλα, κάρβουνα και οτιδήποτε άλλο που ανήκει στην τέχνη του ρουφετίου [δηλαδή της συντεχνίας] [...], να το παίρνουν όλοι εξίσου [...], χωρίς να αδικείται κανείς και να παίρνει άλλος περισσότερο, άλλος λιγότερο. [...] [Όποιος] τολμήσει να το παραβεί [...] να δώσει [...] στον Άγιο Νικόλαο [τη σημαντικότερη εκκλησία της Κοζάνης] γρόσια δέκα, στον αρχιερέα μας γρόσια δέκα και στο ρουφετί γρόσια δέκα.

Καταστατικό συντεχνίας, έτος 1789

Ιδιαίτερα ισχυρές ήταν οι συντεχνίες των ορθόδοξων στην Κωνσταντινούπολη. Οι πλούσιες συντεχνίες (όπως οι γουναράδες) έκαναν και **κοινωνικό έργο** (για παράδειγμα, έδιναν χρήματα για να χτιστούν εκκλησίες και έκαναν δωρεές).

B. Το οθωμανικό κράτος και οι ζιμηδες

Εξεγέρσεις

Από τα τέλη του 16ου αιώνα η Βενετία και η Αυστρία υποκινούν όλο και πιο συχνά τους χριστιανούς στη Βαλκανική χερσόνησο να εξεγερθούν ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Σημαντικές ήταν οι εξεγέρσεις που έκαναν οι **Μανιάτες** και οι κάτοικοι της **Χειμάρρας** με την υποκίνηση της Βενετίας. Στις **Παραδουνάβιες Ηγεμονίες** και στην Τρανσυλβανία ο ηγεμόνας **Μιχαήλ ο Γενναίος** ξεκίνησε μια μεγάλη εξέγερση (1594–1599) σε συνεννόηση με χριστιανικά ευρωπαϊκά κράτη. Από την άλλη μεριά, αρκετοί ορθόδοξοι πολέμησαν σ' αυτές τις εξεγέρσεις στο πλευρό των Οθωμανών. Για παράδειγμα, στο τέλος του 17ου αιώνα ο Μανιάτης πειρατής **Λιμπεράκης Γερακάρης** πολέμουσε τους εχθρούς των Οθωμανών και λεηλατούσε χριστιανικά χωριά για πολλά χρόνια.

Όταν οι ξένοι στρατοί εγκατέλειπαν τις περιοχές όπου είχαν εισβάλει, πολλοί ορθόδοξοι πληθυσμοί έφευγαν στη δυτική Ευρώπη για να γλιτώσουν τα αντίποινα των Οθωμανών. Αυτό έγινε, για παράδειγμα, με πολλούς από τον ελλαδικό και αλβανικό χώρο, που πήγαν στη Σικελία και στη σημερινή νότια Ιταλία.

Για τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες (τη Μολδαβία και τη Βλαχία) θα μιλήσουμε στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

Έγιναν μουσουλμάνοι με τη βία

Αυτό έγινε κυρίως το 17ο αιώνα, σε περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που βρίσκονταν κοντά σε χριστιανικά κράτη. Το οθωμανικό κράτος, επειδή φοβόταν τις εξεγέρσεις που έκαναν οι ντόπιοι χριστιανοί, προσπαθούσε να τους κάνει μουσουλμάνους. Έτσι έγινε, για παράδειγμα, σε περιοχές στη σημερινή Αλβανία. Κάποιοι αρνήθηκαν να γίνουν μουσουλμάνοι με τη βία και θανατώθηκαν. Η Εκκλησία τους έκανε αγίους και μάρτυρες (**νεομάρτυρες**). Πάντως κάποιοι από αυτούς που έγιναν μουσουλμάνοι κράτησαν κρυφά τη χριστιανική τους πίστη. Αυτοί λέγονται **κρυπτοχριστιανοί**.

Γ. Οι ορθόδοξοι ζιμηδες

Πλήρωναν μεγάλα δασύματα

Οι ανώτατοι αξιωματούχοι της Εκκλησίας ανταγωνίζονταν σκληρά για την εξουσία. Γι' αυτό το λόγο έδιναν όλο και μεγαλύτερα ποσά στο σουλτάνο και στους Οθωμανούς αξιωματούχους. Για παράδειγμα, όταν ήταν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ο Θεόληππος Β' (1585–1587) το πεσκέσι για να γίνει κάποιος πατριάρχης τριπλασιάστηκε. Σε επιστολή του διαβάζουμε τα ακόλουθα:

Π 11.8

Και 'γω ο ίδιος οδηγηθήκα σε τόσα προβλήματα [...] και βρέθηκα σε τόσες δυσκολίες ώστε δεν μπορώ να συντηρήσω το ίδιο μου τον εαυτό. [...] [Οι ανταγωνιστές μου] είναι άνθρωποι που έχουν κάνει λάθη, με διεφθαρμένο μυαλό, που τάζουν στους Οθωμανούς αξιωματούχους πάρα πολλά χρήματα, ενώ [στην πραγματικότητα] δεν έχουν καθόλου [δικά τους]. [...] [Αν λοιπόν λένε] ότι εσύ φταις για την αναταραχή και τα έξοδα [...], τι μπορώ να κάνω;

Επιστολή Θεόκλητου Β' στον Ιερεμία Β', τέλος 16ου αιώνα

Διάδοση της ουνίας

Οι πρεσβευτές και οι πρόξενοι της Γαλλίας και της Βενετίας βοηθούσαν οικονομικά και υποστήριζαν την ουνία. Για να διαδώσει την ουνία, η Καθολική Εκκλησία ίδρυσε από το 17ο αιώνα στην ανατολική Μεσόγειο πολλά σχολεία για ανώτερη εκπαίδευση. Επίσης ίδρυσε το 1577 στη Ρώμη το **Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου**, όπου εκπαιδεύονταν νέοι με καταγωγή από την ανατολική Μεσόγειο. Στο σχολείο αυτό η διδασκαλία γινόταν στα ελληνικά.

Ο ορθόδοξος κλήρος ήταν γενικά αμόρφωτος και δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τους μορφωμένους καθολικούς που διέδιδαν την ουνία. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω κείμενο, που έγραψε ο ορθόδοξος λόγιος του 17ου αιώνα Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός.

Στα μέρη της Αιτωλίας [...] και σε όλες σχεδόν τις περιοχές που βρίσκονται γύρω απ' αυτήν, δεν υπάρχει εδώ και πολλά χρόνια τίποτε καλό [...], ούτε γνώση [...] των γραμμάτων [...]. Έτσι όλοι έγιναν αγράμματοι [...]. Τώρα είναι σπάνιο πράγμα ο παπάς που ξέρει απλώς να διαβάξει.

Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός, έτος 1675

Π 11.9

Οι Φαναριώτες

Αξιώματα

Το 1661 ο Φαναριώτης Παναγιώτης Νικούσιος έγινε **Διερμηνέας της Πύλης**.

Το αξίωμα αυτό ήταν πολύ σημαντικό, γιατί ο Νικούσιος γνώριζε πολλά πολιτικά ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και συζητούσε με ξένους πρεσβευτές.

Ο Παναγιώτης Νικούσιος πήρε μέρος στις διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους Οθωμανούς και στους Βενετούς για την παράδοση του Χάνδακα (1669). Σύμφωνα με ένα οθωμανικό χρονικό της εποχής, ο Νικούσιος είχε πει στους Βενετούς:

Από δω και πέρα οι στρατιές του ισλάμ θα πολεμήσουν για να πάρουν αυτό το κάστρο [...]. [...] Ακόμα κι αν ο σεβαστός σουλτάνος μας σκεφτόταν να λύσει την πολιορκία, ο μουσουλμανικός στρατός δε θα έβγαινε από τα χαρακώματά του πριν να πάρει το κάστρο, γιατί αυτό έχει σκοτώσει χιλιάδες πιστούς του Μωάμεθ.

Ισά ζαντέ, Χρονικό, δεύτερο μισό 17ου αιώνα

Μετάφραση: Στ. Γερασίμου

Π 11.10

Οι αυτόνομες κοινότητες

Με τη συγκατάθεση των κατοίκων

Από τις πηγές της εποχής μαθαίνουμε ότι τις περισσότερες φορές όλοι οι άντρες της κοινότητας (λαϊκοί και κληρικοί) που κατάγονταν από αυτήν, ζούσαν μόνιμα εκεί και είχαν πληρώσει τον κεφαλικό φόρο επέλεγαν «διά βοής» τους προεστούς. Δήλωναν δηλαδή φωναχτά ποιον υποψήφιο προτιμούσαν και ποιον όχι.

Δεν πλήρωναν φόρους

Στο παρακάτω απόσπασμα από τον κανονισμό αυτοδιοίκησης στην περιοχή Βιδινίου (στη σημερινή Βουλγαρία), διαβάζουμε για τις υποχρεώσεις και τα προνόμια που είχαν οι προεστοί της περιοχής.

Π 11.11

Οι προεστοί [...] είναι υποχρεωμένοι να βοηθούν τους αξιωματούχους να μαζεύουν τους διάφορους φόρους. Οι προεστοί έχουν την υποχρέωση να βρουν και να φέρουν πίσω τους ραγιάδες που έφυγαν από τα χωριά τους. Για την υπηρεσία τους αυτή οι προεστοί δε θα πληρώνουν διάφορους φόρους, όπως το χαράτσι [...], τον προβατικό φόρο, τη δεκάτη των δημητριακών που παράγεται στα οικογενειακά τους χωράφια, τη δεκάτη του μούστου, άλλους φόρους και όλους τους έκτακτους και κοινούς φόρους.

Κανονισμός αγροτικής αυτοδιοίκησης στην περιοχή Βιδινίου, έτος 1587

Οι κλέφτες και οι αρματολοί

Αρματολοί

Οι αρματολοί είχαν φορολογικά προνόμια επειδή πρόσφεραν διάφορες στρατιωτικές υπηρεσίες στην οθωμανική εξουσία. Για παράδειγμα, προστάτευαν τα ορεινά περάσματα από τους ληστές. Κάποιοι ιστορικοί πιστεύουν ότι τα σώματα αυτά υπήρχαν στη Μικρά Ασία από το 14ο αιώνα. Σίγουρο είναι πάντως ότι οι αρματολοί αρχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο σε περιοχές του ελλαδικού χώρου και της σημερινής Αλβανίας από το 17ο αιώνα.

Οι παροικίες

Η ορθόδοξη παροικία στη Βενετία

Το **1498** ιδρύθηκε η **αδελφότητα των ορθοδόξων στη Βενετία**, δηλαδή μια οργανωμένη κοινότητα με δική της εκκλησία, που αναγνωριζόταν από τους Βενετούς. Στα τέλη του 16ου αιώνα, στη Βενετία, που τότε είχε 100.000 κατοίκους, ζουν 4.000–5.000 ορθόδοξοι, που κατάγονται από **διάφορες περιοχές**. Από τα αρχεία της αδελφότητας μαθαίνουμε ότι οι περισσότεροι έρχονται από τα Επτάνησα, την Κρήτη, την Κύπρο και την Πελοπόννησο. Υπάρχουν όμως και ορθόδοξοι με αλβανική ή σερβική καταγωγή. Είναι έμποροι, ναυτικοί, στρατιώτες, επαγγελματίες, τεχνίτες, άνθρωποι που ασχολούνται με τα γράμματα ή προσφέρουν υπηρεσίες.

Π 11.12

Πίνακας του 1830 με την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στη Βενετία. Αθήνα, Συλλογή Ι.Μ. Μανούσακα.

Π 11.13

Το 17ο αιώνα η ορθόδοξη παροικία ακμάζει. Έχει δραστήριους εμπόρους που φέρνουν στη Βενετία λάδι, κρασί, ξυλεία, βελανίδια, μπαμπάκι, μαλλί και μετάξι. Στη Βαλκανική χερσόνησο πουλούν υφάσματα, μπαχαρικά και βιβλία. Η αδελφότητα έχει και σημαντικό **κοινωνικό έργο**: ιδρύει νοσοκομείο και ένα εκκλησιαστικό σχολείο. Το 18ο αιώνα η ορθόδοξη παροικία (όπως και η ίδια η Βενετία) βρίσκεται σε κρίση. Οι βενετικές κτήσεις στην ανατολική Μεσόγειο έχουν χαθεί, και το εμπόριο μεταφέρεται σε άλλα λιμάνια. Τότε πολλοί ορθόδοξοι αφήνουν τη Βενετία για περιοχές με μεγαλύτερες ευκαιρίες. Στο τέλος του 18ου αιώνα υπάρχουν στη Βενετία μόνο 44 οικογένειες, από 400 που υπήρχαν στις αρχές του ίδιου αιώνα.

Πίνακας με το λόγιο κυπριακής καταγωγής Θωμά Φλαγγίνη (1578–1648). Με την περιουσία που άφησε ο Φλαγγίνης ιδρύθηκε το 1665 στη Βενετία το Φλαγγινιανό Φροντιστήριο. Ήταν ένα εκκλησιαστικό σχολείο, όπου δίδασκαν αρχαία ελληνικά, λατινικά και ιταλικά, ρητορική, φιλοσοφία και εκκλησιαστική φιλολογία. Σε αυτό σπούδασαν πολλοί από τους πρώτους ορθόδοξους λογίους που έγραψαν κείμενα στη δημόσια ελληνική γλώσσα. 17ος αιώνας, Βενετία (Ιταλία), Ελληνικό Ινστιτούτο.

Άλλοι επαγγελματίες

Στην ορθόδοξη παροικία της Τεργέστης υπήρχαν άνθρωποι που έκαναν το επάγγελμα του κουρέα-ξυραφιστή, δηλαδή δεν κούρευαν μόνο, αλλά ήταν και χειρουργοί. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω επιστολή του κουρέα Σπύρου Λούζη προς την κοινότητα.

Π 11.14

Μέχρι σήμερα είναι σχεδόν 25 χρόνια όπου ζω σ' αυτήν την πόλη κάνοντας τη φτωχική τέχνη του ξυραφιστή [...], με αυτήν ασχολούμαι [...] [και] βγάζω αίμα, δόντια, βεντούζες και άλλα [...] θεραπευτικά της μικρής χειρουργίας.

Επιστολή Σπύρου Λούζη στην ορθόδοξη κοινότητα της Τεργέστης, έτος 1823

Η εκπαίδευση, τα γράμματα και οι τέχνες

Να ιδρύσει σχολεία

Το 1593 το Οικουμενικό Πατριαρχείο παρακινούσε τους μητροπολίτες:

Π 11.15

Να κάνουν όποιες προσπάθειες μπορούν, ώστε να διδάσκονται τα θεία και ιερά γράμματα και να βοηθούν [οικονομικά] [...] αυτούς που θέλουν να διδάσκουν και να μάθουν, αν χρειάζονται τα απαραίτητα.

Απόσπασμα από συνοδική απόφαση, έτος 1593

Οι επιστήμες δεν αναπτύσσονται

Χαρακτηριστικό για το πόσο λίγο αναπτύχθηκε η ιατρική επιστήμη ανάμεσα στους ορθόδοξους το 17ο αιώνα είναι το παρακάτω απόσπασμα. Προέρχεται από κείμενο με ιατρικές συμβουλές.

Π 11.16

Αν υποθέσουμε ότι ο πονοκέφαλος δημιουργείται από πνεύματα που γεννιούνται στο στομάχι και προκαλούν βάρος και σκοτούρα και σφίξιμο στο κεφάλι, ένα εύκολο γιατρικό είναι να βράσεις κύμινο [...] με λάδι, ώσπου να πάρει το λάδι τη δύναμή του και τότε να αλείψεις [το στομάχι]. Αλλά η καλύτερη θεραπεία είναι φτιάξεις χάπια από αλόη [ένα φυτό] και μαστίχα [...] και να παίρνει ο άρρωστος από τρία κάθε πρωί και τότε θα γιατρευτεί.

Νικόλαος Ιερόποδας, Μερικές συμβουλές σε αρχάριο γιατρό, έτος 1657

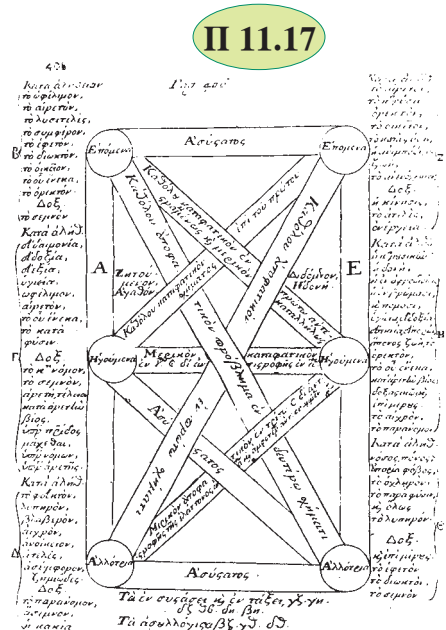
Κύριλλος Λούκαρης (1572–1638)

Για τον καλβινισμό μιλήσαμε στη σ. 166 του βιβλίου.

Ο Κύριλλος Λούκαρης σπούδασε στη Βενετία και στην Πάντοβα. Έγινε έξι φορές πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (ανάμεσα στο 1612 και το 1637) και τις πέντε φορές καθαιρέθηκε (του αφαίρεσαν δηλαδή την εξουσία). Ο Λούκαρης προσπάθησε να διαδώσει τα ελληνικά γράμματα και να γνωρίσει στην ορθόδοξη θεολογία τον ορθολογισμό της Αναγέννησης

και τις επιστήμες. Ήταν αντίπαλος της Καθολικής Εκκλησίας και είχε επαφές με τους προτεστάντες. Κατηγορήθηκε από πολλούς ότι ήταν καλβινιστής. Επίσης ίδρυσε το πρώτο τυπογραφείο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που τύπωνε βιβλία στα ελληνικά. Γύρω του δημιουργήθηκε ένας κύκλος από μορφωμένους, που οι περισσότεροι δίδασκαν στα λίγα σχολεία που υπήρχαν τότε. Ο Λούκαρης έφερε στην Κωνσταντινούπολη το **Θεόφιλο Κορυδαλλέα** (περίπου 1570–1646).

Ο Κορυδαλλέας γεννήθηκε στην Αθήνα και σπούδασε ιατρική και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβας. Ήταν οπαδός του Αριστοτέλη και πίστευε ότι η φιλοσοφία δεν πρέπει να επηρεάζεται από τη θεολογία. Για τις απόψεις του αυτές η Ορθόδοξη Εκκλησία τον κατηγόρησε ως προτεστάντη. Έγραψε κυρίως φιλοσοφικά και ρητορικά έργα, καθώς και επιστολές. Ο Κορυδαλλέας είχε πολλούς μαθητές, ανάμεσα στους οποίους ήταν μορφωμένοι κληρικοί και Φαναριώτες.

Χαρακτικό από βιβλίο του Θεόφιλου Κορυδαλλέα για τον Αριστοτέλη, που εκδόθηκε το 1729. Παρουσιάζει το «σχήμα της λογικής», ώστε να μπορούν οι αναγνώστες να καταλάβουν πώς γίνονται οι συλλογισμοί.

Για το Μέγα Αλέξανδρο

Οι θρύλοι και οι ιστορίες για το Μέγα Αλέξανδρο κυκλοφορούσαν από τη ρωμαϊκή εποχή και ολόκληρο το Μεσαίωνα. Υπάρχουν όμως και στις λαϊκές παραδόσεις σε πολλούς λαούς (χριστιανούς και μουσουλμάνους). Την εποχή αυτή η **Διήγηση για τον Αλέξανδρο το Μακεδόνα** έγινε πολύ αγαπητή και τυπώθηκε πολλές φορές σε πολλές παραλλαγές.

4. Οι άλλοι ζιμηδες

Έγιναν ουνίτες

Η ουνία είχε μεγάλη επιρροή στους Αρμένιους που ζούσαν στις ανατολικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι ο Αρμένιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ζήτησε βοήθεια από την οθωμανική εξουσία. Σύμφωνα με την αυτοκρατορική διαταγή που εκδόθηκε:

Π 11.18

[...] κάποιοι ιερείς μεταμφιεσμένοι ως γιατροί ή κάτι άλλο μένουν εκεί [...] [μαζί] με τους πλούσιους και τους προεστούς. Χωρίς να το ξέρουν, οι προεστοί τους προσλαμβάνουν για γιατρούς και τους βοηθούν στις προσωπικές τους υποθέσεις. Έτσι, σύμφωνα με τον πατριάρχη, οι Φράγκοι ιερείς εργάζονται επίμονα για να [...] αλλάξουν πίστη [οι ντόπιοι Αρμένιοι] και να δεχτούν το φράγκικο τελετουργικό. Ζήτησε λοιπόν να μην επιτρέπεται στους Φράγκους να κατοικούν εκεί με τη δικαιολογία ότι είναι γιατροί ή με κάποια άλλη πρόφαση.

Αυτοκρατορική διαταγή για την αποτροπή του «φράγκικου» προσηλυτισμού των Αρμενίων της ανατολικής Ανατολίας, έτος 1722

Εβραϊκές κοινότητες

Οι Εβραίοι πιστεύουν ότι κάποια μέρα θα έρθει ο απεσταλμένος του Θεού (Μεσίας) για να σώσει τους ανθρώπους. Ο **Σαμπεθάι Τσβι** (1625–1676), ένας Εβραίος από τη Σμύρνη, είπε ότι αυτός ήταν ο Μεσίας που περίμεναν. Τον ακολούθησαν Εβραίοι, κυρίως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, γιατί πίστευαν ότι έτσι θα έβγαιναν από τις δυσκολίες τους. Αυτό όμως προκάλεσε μεγάλη κοινωνική αναστάτωση: απείλησε την εξουσία των ραβίνων και όσων έλεγχαν τις εβραϊκές κοινότητες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτοί ζήτησαν βοήθεια από το οθωμανικό κράτος, που κάλεσε το Σαμπεθάι Τσβι στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί αυτός, για να σώσει τη ζωή του, έγινε μουσουλμάνος. Τον ακολούθησαν πολλοί οπαδοί του. Οι νέοι αυτοί μουσουλμάνοι λέγονται **ντονμέδες** (δηλαδή αυτοί που άλλαξαν θρησκεία). Έζησαν στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη και αλλού και κράτησαν πολλές από τις εβραϊκές παραδόσεις.

Ας δούμε πώς εξισλαμίστηκε ο Σαμπεθάι Τσβι, σύμφωνα με ένα βιβλίο που γράφτηκε στις αρχές του 18ου αιώνα.

Π 11.19

Επειδή όλο και περισσότεροι Εβραίοι τον ακολουθούσαν και ο μεγάλος βεζίρης είχε πια μάθει διαφορετικές πληροφορίες γι' αυτόν, διέταξε να τον φέρουν μπροστά του και ο σουλτάνος, που δεν πίστευε ότι ο Σαμπεθάι ήταν Μεσίας χωρίς να τον δει να κάνει κάποιο θαύμα, πρότεινε να τον γδύσουν εντελώς, και το σώμα του να γίνει ο στόχος για τους πιο επιδέξιους τοξότες. Αν τα βέλη δεν περνούσαν το σώμα του Σαμπεθάι, τότε θα τον πίστευε πως ήταν Μεσίας. Ο Σαμπεθάι αρνήθηκε να περάσει αυτή τη δοκιμασία και έγινε μουσουλμάνος για να σώσει τη ζωή του.

Ντέιβιντ Τζόουνς, Ιστορία των Οθωμανών, έτος 1719

- 1 Διαβάστε την πηγή Π 11.1.
 - α) Ποιος την έγραψε και πότε; Σε ποιο γεγονός αναφέρεται; Είναι μια πηγή σύγχρονη με τα γεγονότα που αναφέρει ή μεταγενέστερη;
 - β) Ο Ορχάν και ο Σινάν είναι αδέρφια και ζουν στην Κομοτηνή. Ο Ορχάν το 1573 έδωσε στο Σινάν, που είχε οικονομικά προβλήματα, 3.900 ακτσέδες. Έπειτα από 5 χρόνια ο Σινάν έδωσε πίσω όλο το ποσό, 3.900 ακτσέδες. Ποιος ήταν σουλτάνος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1573; Ποιος το 1579; Πόσα φλουριά ήταν το ποσό που πήρε ο Σινάν το 1573; Πόσα φλουριά ήταν το ποσό που επέστρεψε το 1579; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

- 2 Δύο συμμαθήτριες και φίλες, η Σεβντά και η Γεωργία συζητούν για ένα τεστ που έγραψαν στο μάθημα της ιστορίας. Μπορείτε να συμπληρώσετε τα κενά στο διάλόγό τους;

Πώς έγραψες Σεβντά;

Καλά. Με δυσκόλεψε όμως η δεύτερη ερώτηση.

Και μένα. Έπρεπε να γράψουμε και για τους γενίτσαρους;

Όχι. Μας ζητούσε να μιλήσουμε για την κρίση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 17ο αιώνα, γιατί έγινε και τι πήραν.

Αυτά τα έγγραφα, και το ότι σταμάτησαν οι και ότι τα μέτρα δεν έφεραν και ότι δημιούργησαν σε πολλές κοινωνικές

Ότι έφεραν και πολλές

Το έγγραφο και αυτό.

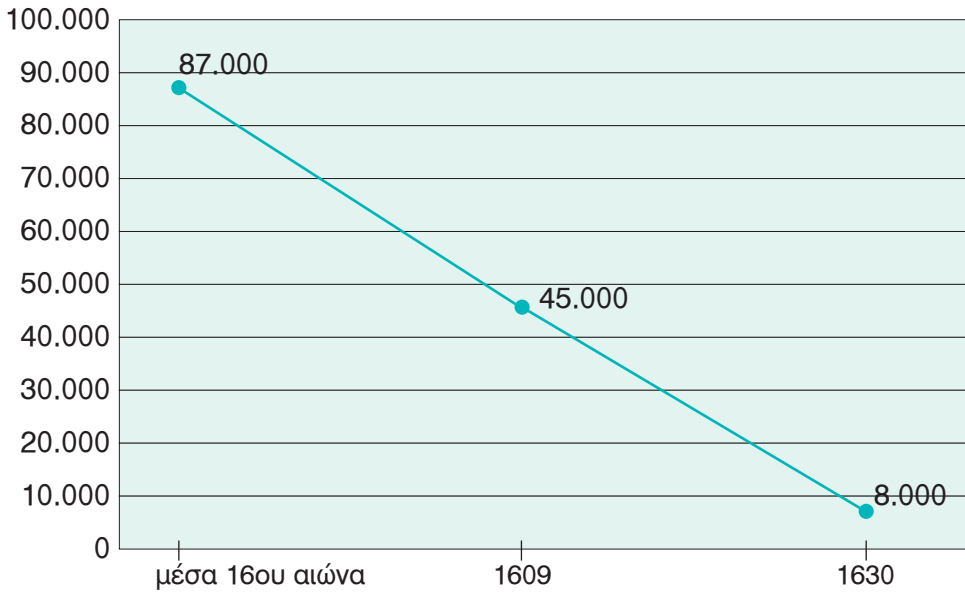
Ότι οι έβαλαν πιο μεγάλους ; Και ότι άρχισαν να νοικιάζουν κρατικά έσοδα.

Και αυτό το έγγραφο, όπως και το ότι τον ακτσέ.

Το νόμισμα, που έχασε σχεδόν τη μισή του αξία.

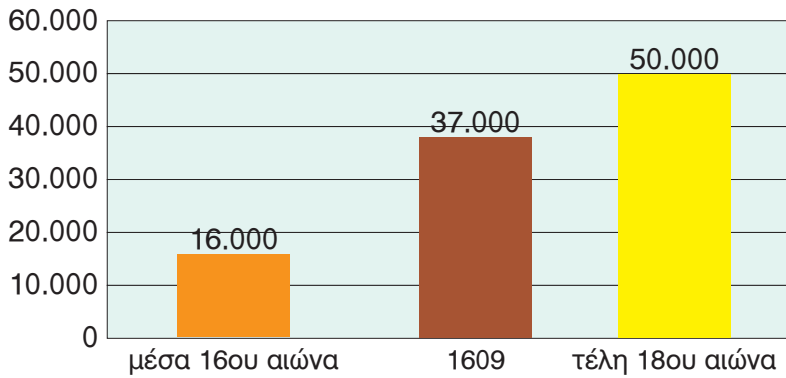
Φαντάσου ακρίβεια που θα είχαν. Λες να ήταν χειρότερα από το ευρώ;

Ποιος ξέρει; Άλλες εποχές.

Οι τημαριούχοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από τα μέσα του 16ου αιώνα μέχρι το 1630.

3 Μελετήστε προσεκτικά τους δύο πίνακες και γράψτε ένα κείμενο (80–90 λέξεις) παρουσιάζοντας τα στοιχεία που δίνουν (ποιο είναι το θέμα τους, ποια χρόνια παρουσιάζουν, ποιοι ήταν σουλτάνοι τότε, τι πληροφορίες δίνουν, σε τι συμπεράσματα καταλήγουμε).

Οι γενίτσαροι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από τα μέσα του 16ου μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα.

4 Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα για το νεομάρτυρα Δαμιανό το Νέο που μαρτύρησε το 16ο αιώνα.

Αυτός ο όσιος [...] Δαμιανός έζησε στην εποχή του σουλτάνου Σελίμ [του Γ'] και καταγόταν [...] από το χωριό [...] Μυρίχωβο [της Θεσσαλίας] [...]. Εξαιτίας κάποιας ανάγκης, προφανώς για να βοηθήσει τους χριστιανούς, βγήκε από το μοναστήρι και πήγε σ' ένα χωριό με το όνομα Βουλγαρινή. Εκεί τον έπιασαν κάποιοι Αγαρηνοί [μουσουλμάνοι] και τον παρέδωσαν στον άρχοντα της Λάρισσας. Αυτός τον ρώτησε ποιος είναι, από πού έρχεται και για λογαριασμό ποιου γυρίζει τα χωριά και λέει στους χριστιανούς να μην πουλάνε ούτε ν' αγοράζουν την Κυριακή. [Ο Δαμιανός] σώπασε και δέχτηκε την κατηγορία. Κι ύστερα είπε ότι αυτά τα κάνει για το καλό και τη σωτηρία των χριστιανών [...]. Κι επειδή ο άρχοντας τον είδε αμετακίνητο και κολλημένο στην πίστη του, διέταξε πρώτα να τον κρεμάσουν και μετά να τον κάψουν. Κι οι δήμιοι τον παρέλαβαν, τον πήγαν στον τόπο των εκτελέσεων και τον κρέμασαν [...].

Βίος του νεομάρτυρα Δαμιανού του νέου από το Μυρίχωβο της Θεσσαλίας, 17ος αιώνας.

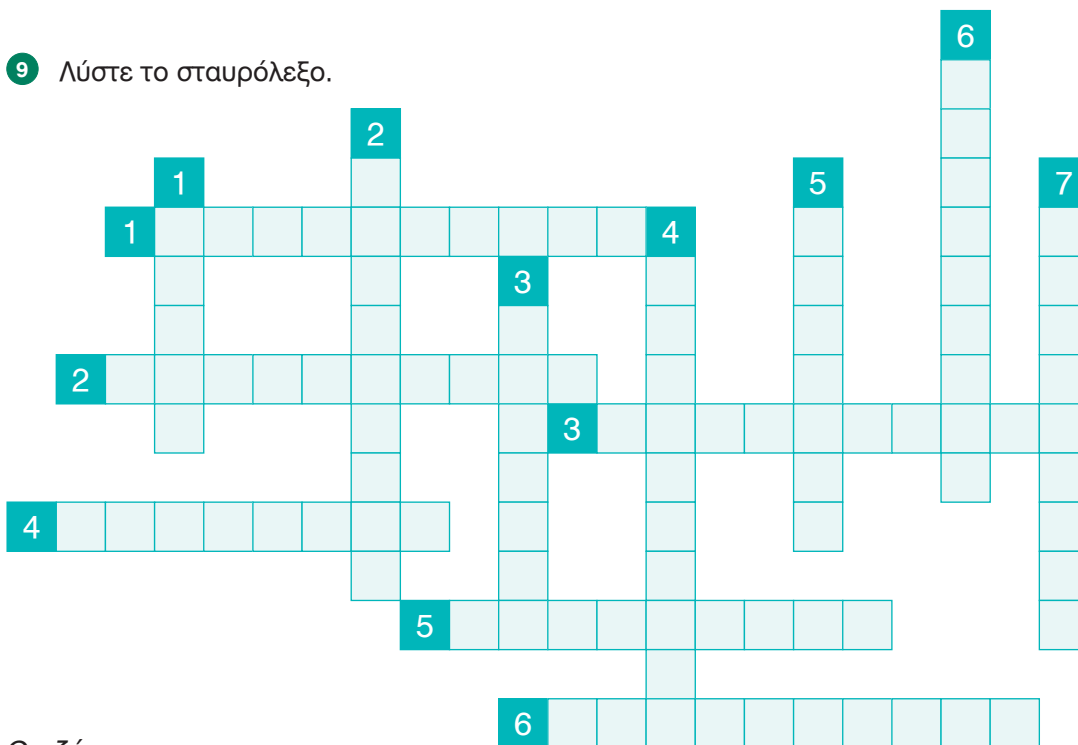
Απόδοση στα νέα ελληνικά

- α) Πότε γράφτηκε η πηγή; Πότε περίπου έγιναν όσα αναφέρει; Είναι σύγχρονη με τα γεγονότα που αναφέρει ή μεταγενέστερη;
- β) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων και γράψτε ένα κείμενο (140–150 λέξεις) περιγράφοντας και σχολιάζοντας τη ζωή και τη στάση του Δαμιανού. Γιατί η Ορθόδοξη Εκκλησία έκανε νεομάρτυρα το Δαμιανό; Ποιες δυσκολίες προκάλεσε αυτός με τη στάση του στην οθωμανική διοίκηση; Γιατί πέθανε; Τα αίτια ήταν μόνο θρησκευτικά;

- 5 Την άνοιξη του 1686 ο Ολλανδός έμπορος Γιαν βαν ντερ Μέερ συμφώνησε με τον έμπορο Σελίμ μπέη στην Κωνσταντινούπολη να του πουλήσει 800 σακιά πιπέρι. Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου ο Σελίμ μπέης έλαβε το εμπόρευμα, αλλά ανακάλυψε ότι του παρέδωσε 730 σακιά. Ποιος θα λύσει τη διαφορά τους και γιατί;
- 6 Διαβάστε τις πηγές Π 8.43 και Π 11.8. α) Ποιοι τις έγραψαν και πότε; Σε τι αναφέρεται η καθεμιά; Είναι σύγχρονες με όσα αναφέρουν ή μεταγενέστερες; β) Σύμφωνα με την πηγή Π 8.43 πόσα φλουριά έπρεπε να δώσει πεσκέσι ένας ορθόδοξος κληρικός για να γίνει πατριάρχης; γ) Πόσα περισσότερα μπορεί να έδωσε ο Θεόληπτος ως πεσκέσι για να γίνει το 1585 πατριάρχης; Σύμφωνα με την πηγή Π 11.8 γιατί το έκανε; Τι προβλήματα αντιμετώπιζε;
- 7 Διαβάστε την πηγή Π 11.10. α) Ποιος έγραψε την πηγή και πότε; Σε τι αναφέρεται; Είναι μια πηγή σύγχρονη με όσα αναφέρει ή μεταγενέστερη; β) Ποιος είναι αυτός που μιλάει; Σε ποιους απευθύνεται; Τι τους λέει; Πού ζει αυτός που μιλάει; Ποια είναι δουλειά του; Είναι μουσουλμάνος ή ζιμής; Τι ζιμής είναι; Τι γλώσσες μπορεί να μιλάει; Γράψτε ένα κείμενο (50–60 λέξεις) παρουσιάζοντας όλα αυτά τα στοιχεία.
- 8 Στο παρακάτω κείμενο, που έχει θέμα την εκπαίδευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 17ο αιώνα, υπάρχουν πέντε λάθη. Μπορείτε να τα βρείτε και να τα διορθώσετε;

	Το 17ο αιώνα η Ορθόδοξη Εκκλησία άρχισε να ιδρύει όλο και πιο πολλά σχολεία για τη θρησκευτική εκπαίδευση. Το ίδιο έκαναν και πολλοί πλούσιοι ορθόδοξοι έμποροι. Η εκπαίδευση χωριζόταν σε δύο κύκλους. Στον πρώτο οι μαθητές και οι μαθήτριες μάθαιναν μόνο ανάγνωση, γραφή και λίγο αριθμητική. Τα βιβλία που χρησιμοποιούσαν ήταν θρησκευτικά. Στο δεύτερο μαθητές και μαθήτριες μάθαιναν γραμματική, συντακτικό, αρχαία ελληνικά κείμενα και μαθηματικά. Σε πολλά σχολεία μάθαιναν επίσης φιλοσοφία και τις άλλες επιστήμες (φυσική, χημεία κτλ.). Το κράτος έδινε χρήματα για τα σχολεία, αλλά τα σχολεία δε λειτουργούσαν πάντα, παρά μόνο αν υπήρχαν δάσκαλοι ή χρήματα για να πληρωθούν. Επίσης, κάποια παιδιά (αγόρια και κορίτσια) μπορούσαν να μάθουν γράμματα στο σπίτι τους, από κάποιο συγγενή ή γνωστό της οικογένειας.

9 Λύστε το σταυρόλεξο.

Οριζόντια

- ① Οι μορφωμένοι ορθόδοξοι αξιωματούχοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που μιλούσαν ελληνικά και ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη.
- ② Αυτόνομες ... , τα αυτόνομα χωριά ή ομάδες χωριών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.
- ③ Ο αρχηγός σ' ένα αρματολίκι.
- ④ Διοικούσαν τα αυτόνομα χωριά στο οθωμανικό κράτος.
- ⑤ Τις ίδρυσαν οι ορθόδοξοι έμποροι που εγκαταστάθηκαν στα ευρωπαϊκά κράτη.
- ⑥ Έτσι αποκαλούσαν τους «παράνομους» χριστιανούς στη βόρεια Βαλκανική χερσόνησο.

Κάθετα

- ① Το βασικό καθήκον που είχαν οι ντόπιοι άρχοντες στα αυτόνομα χωριά ήταν να τους μοιράζουν και να τους εισπράττουν.
- ② Οι ντόπιοι ένοπλοι που φρόντιζαν για την τάξη σε μια περιοχή.
- ③ Σε αυτήν την ιταλική πόλη υπήρχε μια από τις πιο μεγάλες ορθόδοξες παροικίες.
- ④ Η περιοχή που έλεγχε ένας καπετάνιος.
- ⑤ Έτσι αποκαλούσαν τους «παράνομους» χριστιανούς στο νότιο ελλαδικό χώρο.
- ⑥ Οι στρατιώτες που είχε στις διαταγές του ένας καπετάνιος.
- ⑦ Και τέτοια καθήκοντα είχαν οι ντόπιοι άρχοντες που διοικούσαν τα αυτόνομα χωριά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

10 Ποιος θεσμός των ορθόδοξων ζιμηδων αναφέρεται στους στίχους του τραγουδιού «Ας κρατήσουν οι χοροί» του Διονύση Σαββόπουλου, με το οποίο «άρχισε» η τελετή λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα;

*Ας κρατήσουν οι χοροί
και θα βρούμε αλλιώςτικα
στέκια επαρχιώτικα, βρε,
ώσπου η σύναξις αυτή
σα χωριό αυτόνομο
να ξεδιπλωθεί [...]*

Απόσπασμα από το τραγούδι «Ας κρατήσουν οι χοροί», από το δίσκο «Τραπεζάκια έξω» του Διονύση Σαββόπουλου που κυκλοφόρησε το 1983

- 11 Να αντιστοιχίσετε τις ιστορικές πληροφορίες στην αριστερή στήλη με τις ιστορικές πηγές στη δεξιά στήλη (κάποιες πληροφορίες στην αριστερή στήλη αντιστοιχούν στην ίδια πηγή και κάποιες πηγές στη δεξιά στήλη περισσεύουν):

Ένα μεγάλο πρόβλημα για την Αρμενική Εκκλησία το 17ο αιώνα ήταν η ουνία.

Οι μουσουλμάνοι δικαστές δεν πρέπει να παίρνουν για τις δίκες που κάνουν περισσότερα χρήματα από όσα πρέπει.

Οι συντεχνίες είχαν κανονισμούς που όριζαν τι θα συμβεί αν ένα μέλος τους έκανε κάτι άδικο στα υπόλοιπα.

Πολλοί ντόπιοι άρχοντες στις αυτόνομες κοινότητες δεν πλήρωναν χαράτσι ούτε τη δεκάτη για πολλά προϊόντα.

Στα τέλη του 17ου αιώνα, η Ορθόδοξη Εκκλησία προσπάθησε να ιδρύσει σχολεία και να ενισχύσει την εκπαίδευση των ορθοδόξων.

Στα τέλη του 17ου αιώνα, πολλοί παπάδες στην περιοχή της Αιτωλίας ήταν αγράμματοι.

Τα μέλη σε μια συντεχνία μοιράζονταν συνήθως στα ίσα τις πρώτες ύλες που χρειαζόνταν για τη δουλειά τους.

Οι ντόπιοι ορθόδοξοι άρχοντες στις αυτόνομες κοινότητες έπρεπε να μαζεύουν τους φόρους από τα μέλη της κοινότητάς τους.

Οι μουσουλμάνοι δικαστές συχνά έπαιρναν για τις δίκες που έκαναν περισσότερα χρήματα από όσα έπρεπε.

Π 11.5

Π 11.7

Π 11.9

Π 11.10

Π 11.11

Π 11.14

Π 11.15

Π 11.16

Π 11.18

Π 11.19